

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2014/3 szám

Tartalom

Villám

- [Nácik](#)
- [Magyarország választ](#)

Emlékezet

- [Egy lap Petőfi Sándor naplójából](#)
- [Arany János: Fellázadtunk](#)
- [Czetz János: Bem erdélyi hadjárata 1848-49-ben XII. rész](#)
- [Hetven éve történt](#)
- [Hetven éve írták](#)
- [A kiirtásra ítélt liberalizmus](#)
- [Egy hónapja történt](#)
- [Két hete történt](#)

Délibáb

- [Petőfi Sándor: Kutyakaparó](#)
- [Vajda János: Egy abszolutizmust pártoló politikus kitörése](#)
- [Ady Endre: A márciusi naphoz](#)
- [Karinthy Frigyes: Háth-Bizony János](#)
- [Kosztolányi Dezső: Félreismernek](#)
- [Ballai László: A szabadság adója](#)
- [Franz Werfel: A helyreállított kereszt igaz története](#)
- [Szép Ernő: Ne hidd](#)
- [Juhász Gyula: Élet](#)
- [Juhász Gyula: Venit summa dies...](#)
- [Dull Ernő: Egy mondat a rezsicsökkentésről](#)

Húrok

- [Vasáros András: Friday night in Budapest](#)
 - [A szabadság mítosza](#)
-

Villám

Nácik

– részlet Sánta Ferenc novellájából –

A fegyveres odatámasztotta a csizmáját a gyerek oldalához.

– Fordulj!

Ott volt arrább a nyáj, kolomp nélkül, egyetlen kolomp nélkül legeltek, egyetlen kolomp nem volt egynek sem a nyakában.

– Hívd ide a kutyát!

A fiú odahívta a kutyát. Jött lassan, oldalogva, aztán odasompolygott, és leült a gyermek lába elé.

– Figyelj rám! – mondta a fegyveres. – Ez, ami itt fekszik a lábad előtt: ez micsoda?

– Kutya – mondta a gyermek.

– Nem... Ez, ami itt fekszik a lábad előtt, kecske, nagy fehér kecske! Értesz engem?

A fiú hallgatott.

A fegyveres a gumibotot rátette a fiú fedetlen koponyájára. Végigfektette rajta, pontosan középen szelve át a koponya domborulatát úgy, hogy a vége messze előremeredt a fiú szemei előtt. A másik fegyveres közelebb jött, és megállt a lovával mellette, egészen közel, annyira, hogy csizmájának szára hozzáfeszült a gyerek vállához.

– Tehát?

A gyerek nézte a kutyát.

A fegyveres, amelyik most jött oda a fiú mellé, elővette a gumibotját, és könnyedén ráfektette a vállára.

– Mondjad szépen...

– Tehát!... Mi ez itt, a lábad előtt?

A gyerek nézte a kutyáját.

– Kecske... – mondta.

– Nagy, fehér kecske!

– Nagy, fehér kecske!

A fegyveres elrúgatatott mellőle, a másik levette a fejről a botot, és a lábával a kecske felé fordította a fiút.

– Ez pedig... ez itt kutya! Értesz engem?

Ráfektette a botot a fiú fejére.

– Igen!

– Olyan közepes nagyságú, sem kicsi, sem nagy, sötétbarna kutya!

– Igen! – mondta a gyermek.

– Hogy hívják?

A gyerek hallgatott.

– Hogy hívják ezt a kutyát?

– Cézár...

Villám

Magyarország választ

2014. április 6-án Magyarországon a demokratikus rendszerváltást követő legfontosabb parlamenti választásra kerül sor.

Az 1990 óta négyévente megtartott voksolásokon eddig ugyanis csupán arról kellett dönteni, hogy az ország irányítását melyik párt vegye át. Az ország demokratikus fejlődése többé-kevésbé a társadalmi konszenzust megtestesítő ellenzéki kerekasztal által kijelölt alkotmányos keretek között folyt tovább.

A 2010-ben megválasztott erő azonban kétharmados parlamenti többségére hivatkozva – a II. világháborút követő nyugati típusú demokráciák történetében példátlan módon – felrúgta ezt a konszenzust, eltörölte a demokratikus alkotmányt, az egyeduralom kialakítását gátló fékek és ellensúlyok rendszerét, a hatalmi ágak szétválasztását, az uralkodó párt, illetve vezetője akaratától függővé téve a törvényalkotást, kialakította az autoriter pártvezető törvényfelettségét, azaz a totalitárius pártállamot, amelyben nincsen sajtószabadság, amelyben súlyosan sérülnek az emberi és polgári jogok, amelyben a politikai hatalom birtokosai teljes körű gazdasági hatalomra is törekszenek kisémmizve a szabadpiaci résztvevőket és az oligarchikus gyakorlat révén mesés vagytonokat halmoznak fel, miközben az ország lakosainak óriási hányadát sarcolják meg és

süllyesztik a kilátástalan nyomorúság állapotába.

Magyarországnak 2014. április 6-án választania kell arról, hogy merre akar továbbhaladni.

Magyarországnak 2014. április 6-án a diktatúra és a demokrácia között kell választania.

Magyarországnak 2014. április 6-án az erkölcstelenség és az erkölcs között kell választania.

Magyarországnak 2014. április 6-án a törvény felett álló középkori oligarchikus rendszer és a modern jogállam között kell választania.

Magyarországnak 2014. április 6-án az antidemokratikus keleti hatalmakhoz való törleszkedés és a Nyugat-Európához való csatlakozás között kell választania.

Magyarországnak 2014. április 6-án az intézményesített hazugság és a polgári tisztességen alapuló plurális véleménynyilvánítás között kell választania.

Magyarországnak 2014. április 6-án a cenzúra és a sajtószabadság között kell választania.

Magyarországnak 2014. április 6-án jelenlegi vezetőinek és állampolgárainak anyagi gyarapodása között kell választania.

Magyarországnak 2014. április 6-án a teljes körű államosítás és a vállalkozás szabadsága között kell választania.

Magyarországnak 2014. április 6-án a legsötétebb korrupció, vagy az átlátható közbeszerzések között kell választania.

Magyarországnak 2014. április 6-án a manipulált pártállami vagy a népfel ségen alapuló szabad képviselőválasztások között kell választania.

Magyarországnak 2014. április 6-án a népbutító és a népet felemelő oktatási rendszer között kell választania.

Magyarországnak 2014. április 6-án a bérrabszolgaság növelése és a dolgozók jogainak kiterjesztése között kell választania.

Magyarországnak 2014. április 6-án a népet kihálásra ítéelő vagy a több biztosítós modellen nyugvó egészségbiztosítási modell között kell választania.

Magyarországnak 2014. április 6-án a nyugdíjak radikális csökkentése és a kiszámítható nyugdíjalapok bevezetése között kell választania.

Magyarországnak 2014. április 6-án a magyarokat külföldre űző és a magyaroknak saját hazájukban munkát biztosító rendszer között kell választania.

Magyarországnak 2014. április 6-án az államcsőd és a gazdasági fejlődés között kell választania.

Magyarországnak 2014. április 6-án a kontárság és a szakértelem között kell választania.

Magyarországnak 2014. április 6-án a jövő és a jövőtlenség között kell választania.

Magyarországnak 2014. április 6-án a rabság és a szabadság között kell választania.

2014. április 6-án minden magyarnak választania kell! Választásával a saját hazáját méri meg. Ha többségben lesznek azok, akik a rabságot választják, Magyarországot újabb negyven évre törölni lehet a demokratikus, fejlett és polgárosodott országok sorából...

Emlékezet

Egy lap Petőfi Sándor naplójából

Pest, március 20. 1848.

Az egyetértés, mely eddig kivétel nélkül uralkodott a fővárosban, bomlani kezd.

Német polgárok, bevádollak benneteket a nemzet és az utókor előtt, hogy azt ti bontottátok föl! e kettő ítéljen fölöttetek.

Ők nyilatkoztak először, hogy a nemzetőrségbe magok közé zsidót nem vesznek, és így ők dobtak először sarat március 15-kének szüztiszta zászlajára!... avagy nem áll-e azon e jelszó, és nem kiáltottátok-e velünk: szabadság, egyenlőség, testvériség? igen, ti velünk kiáltottátok ezt, de – most már látjuk – nem igazságszeretetből, hanem félelemből!

Megszüntetek már félni? ne szünjete meg, mert eljött és még nem mult el a jutalmazásnak és büntetésnek ideje!

Várhattok-e igazságot a magatok részére, ha nem vagytok igazságosak mások iránt?

S miért üldözik ti a zsidókat, hogy meritek őket üldözni itt minálunk? Hullott-e egy csepp véretek e földre, midőn a hazát szerezték vagy midőn ótalmazták? nem; ti jött-ment emberek vagytok, alig van köztetek olyan, aki be tudná bizonyítani csak azt is, hogy első nagyapja itt halt meg, annál kevésbé, hogy itt született. Olyanok voltatok, mint az I, midőn bejöttetek; most olyanok vagytok, mint az O... legyen bennetek annyi becsületérzés, hogy ha már nem szeretitek is e nemzetet, melynek földén meghíztatok, legalább ne piszkoljátok azt bel!

De a legszomorúbb az, hogy nincs olyan gyalázatos ügy, melynek pártfogói, apostolai ne támadnának. Ezen égbekiáltólag igazságtalan zsidóüldözésnek apostola lett néhány zugprókátor, kik most széltire prédikálnak a zsidók ellen, s aki az igazság mellett szót emel, arra e megvetendő hamis próféták elég szemtelenek azt kiáltani, hogy a zsidók által meg van vesztegetve. A nyomorúk! nem tudják vagy nem akarják hinni, hogy ónálók becsületesebb emberek is vannak, kik nem a szennyes önérdek rabszolgái, hanem a tiszta igazság és humanizmus barátai.

Arany János: Felláztunk

Felláztunk-e mi magyarok?

A népeknek természet szerint való jussa van a szabadsághoz, éppen úgy, mint a halnak a vízhez, a madárnak a levegőéghez, – mert szabadság nélkül az ember nem is Isten képére teremtett állat, hanem igavonó barom.

Ezért a népek, amint lassanként felvilágosodni kezdtek, mindig jobban-jobban érezték, hogy szabadság nélkül el nem lehetnek.

Minthogy pedig az uralkodók a népek szabadságát soha sem akarták, a népek kénytelenítették fegyvert ragadni és fegyveres kézzel vinni ki a szabadságot, melyet az Úristen szívökbe oltott.

Ezt a harcot, melyet a népek az elnyomó hatalmasság ellen vínak, – nevezik *forradalomnak*.

A *forradalom* legszentebb harc, ami a világon lehet. Mikor egyik király a másik ellen visel háborút, az csak a királyok jussáért történik, de a *forradalom* a népek jussát víja ki, a hatalmasság körme közül.

Ilyen forradalom által vítta ki Franciaország a maga tökéletes szabadságát, ilyen forradalmakban küzdenek a bécsiek az ausztriai nép szabadságáért, ilyen forradalom van mindenütt Európában.

Az egész világ két pártra szakadt. Egyik párt a szabadságot akarja kivíni, másik párt a szabadságot akarja elnyomni.

Ami bennünket, magyarokat illet, nekünk nem volt rá szükségünk, hogy szabadságunkért, melynek fundámentuma az idej új törvényben van letéve, véres harcokat víjunk.

A mi *forradalmunk* Pesten, március 15-én, nem véröntés volt, hanem egy szép ünnep, a szabadság ünnepe; ezerek meg ezerek csoportoztak össze Isten ege alá, ezerek meg ezerek emelték égre kezeiket, s egy szívvel, szájjal mondák Petőfi Sándor után az eskü szavait:

*A magyarok Istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!*

Dicső ünnepe az ifjú szabadságnak! ki hitte volna még akkor, hogy ily nehéz küzdelmek várnak ránk? Kinek jutott akkor eszébe, hogy eljőnek a sötétség fiai és konkolyt hintenek a szabadság legszebb tisztabúzája közé?!

Országgyűlésünk ekkor Pozsonyban volt. Az országgyűlés fellelkesült a szabadságért és meghozta az 1848. évi törvényeket. A király szentesítette azokat.

Ennyi volt az egész. Egy szép szabadságünnep Pesten, és törvényes gyűlés Pozsonyban. És mégis azt hányják ellenségeink, *hogy mi magyarok felláztunk!*

Ezt a hazugságot a boldogtalan királynak is annyira fejébe verték, hogy bennünket *lázadóknak*

tekint, sőt Jellasicsra bízta, hogy bennünket csendesítsen le.

Mindenható Isten! hiszen mi a *törvény mellett* vagyunk, amelyet őfelsége is aláírt és megpecsételt, hogy volnánk hát mi lázadók?

Hiszen mi, amint az új törvényeket megkaptuk, békességben maradtunk, egy csirkefiat sem öltünk meg amiatt: hogy volnánk hát mi lázadók?

Hiszen mi, amikor a rácok lázadozni kezdtek, egy darabig csak tyúkkal-kaláccsal bántunk velök, s szenvedtünk nekik, míg csak szenvedhető volt a dolog: hogy volnánk hát mi lázadók?

Hiszen nem mi ütöttünk be Horvátországba, hanem Jellasics és a horvátok jöttek pusztító sáska módjára Magyarországra, hogy volnánk hát mi lázadók?

Hiszen a tót *Hurbánt* és *Simonicsot*, az oláh *Urbánt* soha sem bántottuk, ők szedtek népet ellenünk, ők ütöttek ránk. Száz felől támadják meg a szegény magyart, száz felől kell magát egyszerre védelmezni, és amiért magát védelmezni meri, amiért nem nyújtja nyakát a hóhérpallos alá, még ő a *lázdó*?

Igazságos Isten! ne késsél sokáig.

Hogy merik azt mondani, hogy mi fellázadtunk?

Hiszen mi a lázadás?

A *lázdás* nem forradalom. A *lázdás* olyan alacsony célú zendülés, mikor a nép *az igaz törvény ellen* támad.

Lázadás az, mikor a rác, horvát, és oláh felkél a *törvény ellen*; mikor ostobául felzúdul a maga tulajdon szabadsága ellen.

Lázadás az, mikor a szentesített törvények ellen a király nevében bujtogatnak; lázadás az, mikor a király serege a *törvény* ellen harcol, lázadás az, mikor a király nevében törvénybe ütköző parancsok jelennek meg.

Az a lázadás; – nem mikor a magyar a maga régi törvényes szabadságát, nemzetiségét és függetlenségét védelmezi.

A magyar nemzet még ez ideig a *forradalom mezején* sem állott. Nem tudta ő, szegény, hogy az a rác, az a szerb zshivány, aki faluit felégeti, barmait elhajtja, – vetéseit felperzseli, nőjét megfertőzteti, gyermekeit leaprítja, magát földönfutóvá, koldussá teszi; nem tudta mondom a szegény magyar, hogy az a király fogadott embere.

Nem tudta ő, hogy Jellasics a király nevében lepte el haddal az ország egy negyed részét, hogy a király nevében raboltak veres köpönyeges cigányai, azok a szerezsánok. Nem tudta, hogy mihelyt Budára ér Jellasics, mindjárt vicekirálynak teszik az István főherceg helyére!

Éppen mint az Ezópus békáival történt. Léc király után vízikígyót adtak nekik!

Nem tudott a szegény magyar semmit. Elővette a törvénykönyvet, nézegette annak elején, végén *Ferdinánd* nevét, s nem bírta elhinni, hogy a király a törvény ellen titkon feltámadjon.

Most felnyílt szeme e nemzetnek. Most látja tisztán, hogy csak egy mód van királyával kibékülni: *ha lefekszik és meghal!* Egyebet nem kívánnak a nemzettől, *csak életét!*

De a nemzet nem fog meghalni, a nemzet megvédi magát minden erőszak ellen, a nemzet

nem irtózik a szent harctól, melynek neve – *forradalom*. A nemzet fel nem lázadt soha, de szent jogait és szabadságát, hazája függetlenségét, ha a törvények már semmit sem érnek, fegyveres kézzel, *forradalom* útján is ki fogja vinni.

És a nemzet *lázkodó* még akkor sem lesz!

1848

Czetz János: Bem erdélyi hadjárata 1848-49-ben XII. rész

Szeben bevétele alkalmával Puchner iratai között egy, január utolsó napjaiban Bukarestből kelt levelet találtak, alájegyezve az ottani osztrák főkonzul, Timoni úr által, melyből az orosz intervencióra vonatkozólag a következő pontokat emeljük ki:

- 1) a szebeni és brassói polgárok orosz segély után könyörögnek, de Lüders megtagadja azt a nevezett polgároktól.
- 2) Az orosz kormány azonban – mondja Lüders tagadó válaszában – felhatalmazta őt mégis, azonnal nyújtani segítséget, mihelyt ezt az erdélyi kormányhatalom venné igénybe.
- 3) Lüders mozgó figyelő hadtestet von össze Erdélyi határán, hogy azon esetre, ha hívatnék, rögtön megjelenhessen.
- 4) Mind e jegyzékváltást a vezénylő tábornok, Timoni úr tette közzé. Erre a szebeni hadi tanácsban ellőn határozva a segélyhívás, amely aztán végre is hajtatott.

X.

Bem működése a közigazgatás és a szervezés terén Erdély meghódítása után – A polgári hatóságok félszeg és esztelen eljárása – A vezénylet átadása Czetznek – Bem Gyulafehérvár előtt – Gyulafehérvár ostromlását Stein őrnagy veszi át – Forró őrnagy ostromzár alá veszi Déva várát – Bem elvonul a Hátszeg-völgybe – A Vaskapu – Bem a Bánátba megy – Czetz szervezi a védelmet – A hadsereg állása Erdélyben – Visszatekintés

Brassó bevétele után mutatkozott meg Bem szervezőtehetsége a legszebb fényében. Mindegyik gyalogzászlóaljnak s mindegyik huszárosztálynak hátra maradt egy-egy törzse, amely a sereg

javából választatott, s teljes tisztikarral volt ellátva. A székely újoncokkal egészítették ki ezen egységek, s így két-háromheti időközben új zászlóaljok alakultak, amelyek jól begyakorolva, a hadi szolgálatra készen állottak. Ezen zászlóaljakat a hadügyminisztérium a következő számokkal látta el: 74., 75., 76., 77., 78., 79., 80., 81., 82., 83., 84., 85. és 86. Ezeken kívül még 10 tartalék határőr-zászlóalj alakított, székely nemzetőrökből, amelyeket sajnos nem tudtak lőfegyverekkel ellátni – maguknak a zászlóaljtorzseknek egy része is csak lándzsákkal volt felfegyverkezve. A lovasság rendezése ugyan lassabban haladt, de mégis eredménnyel. Marosvásárhelyt lőporgyárat szereltek fel, hogy megnöveljék a kézdivásárhelyi üzem kapacitását. A kézdivásárhelyi ágyúöntödét nagy mértékben kibővítették. Az országos községek folytonosan dolgoztak a csapatok felruházásán és felszerelésén; szóval olyan nemzeti egységben és lázzal folyt a hadszervező tevékenység, hogy csak félévi harci szünet kellett volna, hogy Erdély második Kaukázussá, bármely nagyhatalommal szemben bevehetetlenné tegyék.

Bemnek politikája: az idegen nemzetiségeket amnesztiával megnyerni, az egyedül célszerű volt, mi onnan is kiviláglik, hogy az oláhok, Szeben bevétele után a topánfalvi hegyekbe visszavonultak, s azt a nyilatkozták, készek kiegyezni a magyarokkal. A Hunyad megyei és hátszegi oláhokat, Bem a Bánátba vonulásakor lefegyvereztette. A vidéken lakó szászok tisztelték, szerették Bemet, és serege előttük lassanként a valódi nemzeti védsereg tekintélyére jutott. De a sors másként akarta. A magyar kormány tagjai, Kossuthal élükön nem adhattak elég hálát Bemnek, mert csak neki köszönhették, hogy egész télen át nyugodtan vitatkozhattak Debrecenben, s mert Bem hadseregének erő kifejtése tette lehetővé a magyar hadsereg fegyverének Tisza melletti eredményét. Azonban ha valaki zseniális tetteivel, azon urak közepszerűségén fölülemelkedett, irigykedtek reá, s arra törekedtek, hogy fondorkodás által gyengítsék. Így volt ez Erdélyt illetőleg is. Kossuth, kormánybiztosa, Csányi által Bem amnesztiáját érvénytelennek nyilvánította, a hazaárulók megbüntetésére mindenféle vérbíróságokat állított fel, s a megvádoltak javait lezároltatta. Ez éppen oly haszontalan, mint politikátlan tett volt; mert a reakciós párt főnökei a császáriakkal együtt Oláhországba futottak, a másodrendű vezetőket pedig, könnyebben meg lehetett nyerni kegyel, mint szigorral. Arról nem beszélve, hogy az oláhok még nem voltak egészen lecsendesítve, nem voltak egészen lefegyverezve. Ámde Csányi – különben eszélyes és igazságos ember – tovább iparkodott a Kossuth által elrendelt intézkedéseket életbe léptetésén, s csak a katonai főkormányzónak az erőszakos rendszabályokat teljes erőből gátló, erélyes ellenintézkedéseinek köszönhető, hogy a vérbíróságoknak oly kevesen estek áldozatul.

Bem volt az első, aki a magyarországi ügyállás valódiságáról, a külföldet, barátjához a Francia Köztársaság alelnökéhez, úgyszintén a bukaresti és a konstantinápolyi francia és angol konzulokhoz küldött jelentéseivel felvilágosította, és utat egyengetett Magyarországnak a portával kialakítandó barátságos viszonyához. Szándékában állt a szultánhoz fényes követséget küldeni, s ismét a kormány késlekedése volt oka annak, hogy a küldöttség – állítólag készpénzhiány miatt – nem készülhetett el idejében. Pedig – amint a későbbi események is megmutatták –, e lépés nem maradt volna eredmény nélkül Magyarország sorsára nézve. Meg vagyunk győződve, hogy Bem a diplomácia dacára, vagy talán ennek segélyével, módot és utat talált volna céljainak eléréséhez. Általában Bem minden eredményét egyedül csak szellemének és erélyének köszönhette; a magyar kormány inkább akadályára volt vállalataiban, mintsem segélyére, s az ő erős meggyőződése, s az igazság és szabadság iránti tántoríthatatlan hűsége volt szükséges ahhoz, hogy a kormánnyal már előbb nem szakított, mint ezt – sajnos hogy már későn – az által tette, hogy egész Erdélyt

ostromállapotba helyezte, s egyúttal a kormánybiztosoknak – ezen vészmadaraknak, kik aranyat akartak gyűjteni ott, hol burjányt veteményeztek – hatáskörét felfüggesztette. Erdélyben azon veszedelmes emberek közül kivételt érdemel, a művelt és mély belátású Berde Mózes.

Bem már Nagyszebenben kapta azon parancsot, hogy Erdély elfoglalása után Bánátba vonuljon, hogy Magyarországnak ezen részét is megtisztítsa az ellenségtől. Brassóból már ezen irányt követte, azonban egészen más – alább felhozandó – okokból, mint Kossuthéi voltak. Előbb azonban Gyulafehérvárt akarta, ha nem is bevenni, legalább bekeríteni. Ezen kettős cél elérése tekintetéből, a Vöröstoronyi szorosnál történt második összecsapás után, seregének zömével, Brassóba sietett, s a Bánátba szánt hadtestet, Bánffy János ezredes vezénylete alatt, előreküldte Szászvároson át, a Kemény ezredesnek Kolozsvárról Tordán át megérkezett csapataival pedig belefogott az erőd ostromába. Március 31-én egész tűzerejével lövette az erősséget, s feladását követelte. A parancsnok, August ezredes, megtagadta a kívánságot, s így az erősséget ostromló sereggel kellett féken tartani. Ezen hadtest a következőkből állott:

Gyalogság

A 32. zászlóalj	1000 ember
Két zászlóalj-törzs	1200 "
Aranyosszéki önkéntesek	200 "
Összesen	2400 ember

Lovasság

1 oszt. tartalék Mátyás-huszár	160 ember
Aranyosszéki önkéntesek	60 "
Összesen	220 ember

Tüzérség

Eleinte csak 6 hatfontos ágyú

A tüzérséghez utóbb Aradról 4 hatfontos, 3 háromfontos, 2 huszonnégyfontos ágyú, 2 harmincfontos és 2 hatvanfontos mozsár érkezett.

Ezen csapat csakugyan igen gyöngé volt arra, hogy az erősség ellen komoly támadást lehessen intézni, s azért történhetett, hogy az oláhok Janku alatt a külerődöket elfoglalhatták, s innen magukat készlettel elláthatták. Az ostromló sereg fölötti parancsnoksággal, s az ostrom körüli intézkedéssel április 20-án a hadügyminiszter tábornoksegédét, a katonai tudományáról és erélyéről híres Stein ezredes bízta meg. Kemény ezredesnek pedig ismét a kolozsvári parancsnokság adatott át.

Ha Marosvásárhelyről a Maros-völgyben lefelé megyünk, néhány órányira Csombordon túl, a Maros jobbpartján egy nyílt városkát találunk, amely széles, kövezetlen utcáival, faszindellyel és zsúppal, s csak kivételesen cserépszindellyel fődött házaival a belépőnek mindjárt elárulja a

magyar várost. Ezen városnak (Gyulafehérvár) a rómaiak Alba Júliájának közepette fekszik a török időből még Bazárnak nevezett vásártér, s ezen át vezet a városon és a váron átkanyargó meredek s köves, Kolozsvárról Szebenbe vezető országút. A Maros mellett, mintegy negyedóránnyira lejjebb fekszik Marosportus, magyar-oláh lakosságú helység, ahol kamarai sóraktár van. Gyulafehérvár meglehetősen közepén fekszik Erdélynek, a két főbb várost, Szebent és Brassót Dévával és egyszersmind Magyarországgal összekötő országúton, éppen ott, ahol ez a Maros vizét átszeli, melyen az ország főkincse, a só elszállítatik. Közeliében vannak a zalatnai és abrudbányai aranybányák is. Katonai szempontból itt van a két hadműködési vonal főpontja Erdélyben, úgymint egyik a Maros-menti, másik a Kolozsvárról Szebenbe vezető vonal; tehát egyúttal a kiindulási pont minden a centrumból akár északra, akár délre teendő hadművelethez. Már régebben belátták ezt, s Báthory Istvánnak és Bethlen Gábornak itt volt középkori vára, ahová a hazafias magyarok a Hunyadiak sírját jártak látogatni. III. Károly császár ezen várat valódi erőddé alakíttatta át. A vár falai alatt kazamaták voltak, de a régi rendszer szerint építve, igen szűkek. Az erődön azonban éppen úgy, mint Budán, a nyugatnak fekvő dombok uralgnak, így tehát, elégséges emberszámmal és hadiszerral könnyen bevehető. Az őrség akkor 2000 rendes oláh katonaságból, néhány század zászból és fél svadron Max-könnyűlovasságból állott. A várparancsnokságot, miután a parancsnok megbetegedett, a marosvásárhelyi császári parancsnok, August vette át, ugyanaz, a ki nevével együttesen a marosvásárhelyi nőktől ékszereiket rabló módon elvette, s kinek azért elég oka volt, az elkeseredett magyarokkal való találkozástól őrizkedni.

Puchner itt – éppen úgy, mint Windischgrätz Budán – feltalálta, azon embert, a ki személyesen levén kompromittálva, magát lehetőleg védelmezendi. Különben August öreg és gyenge, de igen tevékeny volt, s hiányzó belátását pótolta a várbeli tüzér és vártisztek ismeretei. Kétségkívül már áprilisban elfoglalhatta volna Bem a várat, de őneki továbbható stratégiai tervei voltak, s a magyar kormány sokkal elbizottabb volt, hogysen egy mindenesetre használható helyecskével gondoljon. Bem tehát parancsot kapott a Bánátba vonulásra, s így Gyulafehérvár és az oláhok ezúttal figyelmen kívül hagyattak. Eleinte itt Kemény alezredes parancsnokolt, s megtette a lehető, hogy a várőrséget zabolán tartsa, különösen miután utóbbi néhány kirohanását vitézül visszaverte. Az őt váltó Stein ezredes belátást, ismereteket és haditapasztalást hozott magával, de azt, ami főleg kívánatos lett volna, várfaltörő üteget nem hozott, s így kénytelen volt csak az erősség lehető legszorosabb körülzárására szorítkozni. Stein most nagy eréllyel egy kis ostromló csapatot alakított, amelybe honvédeket toborzott, akiket felszerelt és kiképzett. Marosportusban fegyverjavító műhelyt állított fel és gyutacsokat készíttetett. Vajdahunyadról bombákat rendelt, ágyútelepeket szereltetett, s Nagyváradról egy gyújtó ágyútelepet hozatott; de mindezen intézkedések mellett sem lehetett rendszeres ostromot kezdeni. Csakis Arad és Dés eleste után kapott Stein négy huszonnégy fontos ágyút és négy mozsarat, de már ekkor június közepe volt, s a kedvező idő elszalasztatott. Mindemellett futóárkok gyors megnyitásával még célt lehetett volna érni, de egyrészt Janku folytonosan háborgatta a zároló csapatot, másrészt pedig az oroszok már Erdélyben voltak, Stein pedig még egy pár drága hetet töltött el az ostrom előkészületeivel. A lövetést július közepén kezdte meg. Huszonnégy órai lövetés alatt, a pénzügyi hivatal, a püspöki vár, a szertár s Báthory csillagdája leégett, s midőn Stein az őrséget feladásra szólította fe, azon választ kapta: „hogy még nem tétetett elég a katonai becsületnek.” Mindenki szükségesnek látta most már a lövetés folytatását, de hiányoztak a töltött bombák, s az őrség már értesült az oroszok előnyomulásáról. Gyulafehérvár tehát kisiklott a magyarok kezéből. Vajon

Steinre vagy a kormányra hárítandó emiatt a vad? Nehéz eldönteni; annyi bizonyos, hogy Stein az egész hadjárat alatt kitűnő tevékenységet tanúsított, jogosan tisztelték, s bizonyára mindig a legjobbat akarta, habár irigyei s a járatlanok nem késtek a gyulafehérvári őrséggel szembeni lovagias magaviseletét árulásnak bélyegezni. Bizton állítható, hogy Stein annak idején urává lesz a várnak, időben megküldik neki a szükséges eszközöket; így azonban a végzet ellenünk intézkedett, miután utóbb az oroszok Gyulafehérvárt felmentették.

Déva várának ostromát és, körülzárását Forró ezredesre bízta, kinek 2000 ember és 6 ágyú állt a rendelkezésére. A vár, melynek eredete Trajanus idejéből való, mint már följebb említettett, a Maros bal partján, mintegy 800 láb magas, meredek sziklán fekszik, mint egy sasfészek, s Déva városán és az alatta elvonuló országúton uralg. Az 1844-ik évben épült, igen vastag bástyái vannak, s ámbár jelentéktelen kiterjedésű, fekvésénél fogva mégis majdnem megközelíthetetlen, nem egykönnyen vehető be. Forró ezredes, midőn Bem a Bánátba vonult, 1500-2000 főnyi zászlóaljjal megszállotta Déva várost, s a körülfekvő magaslatokat, és a vár parancsnokát, Kudlich főhadnagyot megadásra szólította fel. Ő azonban bízva Leiningen császári tábornok biztosításában, aki rövid időn felmentését ígerte, miről sem akart hallani, s az ostromlókra, úgyszintén a városra is irányzott lövésekkel válaszolt. A vár parancsnoka katonai szempontból elismerést érdemel; mert képes volt 200 főnyi őrséggel, csekély élelmiszerkészlettel s vízhiány mellett, három várágyúval s néhány kisebb lőfegyverrel magát négy héten át Forró ezredes ellen védelmezni. Egyúttal erélyes magatartásával Déva lakóit folytonos félelemben, Hunyad megye oláh lakosságát pedig éberrel tartotta. Nem mehetett két egyén az utcán együtt, nem világíthatott gyertya az utcára, nem mutatkozhatott honvéd az utcán anélkül, hogy ne röpítettett volna le egy 18 fontos golyó, a békés polgárokat más hely keresésére kényszerítendő. Igaz hogy ez gyakran nem volt egyéb, mint lőporvesztegetés, katonai hencegés; de ez tetszett az oláhoknak, pedig ezeket éberrel kellett tartani. Forró ez ellenében nem sokat tehetett, mert ostromágyúit csak május végével, kapta meg. Midőn ezek megérkeztek, már Kudlich készlete elfogyott, a legénység skorbutban szenvedett, szökések fordultak elő, s a vitéz harcos jónak látta igen tisztességes feltételek mellett kapitulálni. Május 24-én katonai tisztességgel való kivonulást nyert, betegeiről és sebesültjeiről gondoskodtak, katonáinak egy havi zsold kifizettetett, s ezek a fegyverletétel után háborítatlanul vonulhattak Temesvárra.

Bem tábornok időközben Bánffy ezredes alatt előreküldött csapatait a hátszegi völgyben utolérte, s velük együtt Hátszegről a Vaskapu-szoroson átnyomult. Ezen helyet két zászlóalj bánáti határőr, több rendű ágyúval tartotta megszállva, azonban Bem közeledtével a szoros kijárásnál levő Vaiszlova állomásba húzódtak vissza.

Itt azonban kétórás csatázás után, az ellenség szétszóratott, négy ágyút, számos halottat, sebesültet és foglyot hagyván hátra. Erre Bem benyomult Bánátba s ott is győzedelmeskedett. Forduljunk még egyszer Erdély felé.

Az őrségi és ostromló csapatok többfelé küldésével, a Czetz tábornok alá rendelt sereg jelentékenyen meggyöngült, s gondoskodni kellett a kiegészítésről. Ebben sokat segített Gál Sándor ezredes tevékenysége, és sikerült is a sereget tekintélyt parancsoló számra emelni. E szám, az oláh és szász újoncoknak – kiket a kormány, az erdélyi katonai főkormány ellentmondásai dacára besoroztatott – hozzáadásával 30.000 emberre rúgott. Kézdivásárhelyen 70 különböző nagyságú ágyú öntetett, Nagybányán, Szebenben, Kézdivásárhelyen lőpor, Kolozsvárt, Nagybányán, Marosvásárhelyen, Szebenben és Kézdivásárhelyen gyutacsot gyártottak, Kőhalmon

nyergek készültek, Marosportusban Stein ezredes felügyelete alatt lőfegyverek igazítottak ki, a székelyföldi szorosok, mint Gimes, Tölgyes, Ojtoz, Bozza és Tömös, északra Tihuca földhányásokkal lettek megerősítve; végezetül pedig Déva vára kapitulált. Szóval, mindenféle a legnagyobb tevékenység, mozgékony harci élet folyt. Emellett a legyőzött oláhok és szászok nem panaszkodhattak, sem zsarolásra, sem elnyomásra, mert új tisztviselőiket maguk választották, s ezek által ügyeiket egészen önállóan vezethették. A beszállásolás s a sereg számára tett szállítmányok készpénzzel fizettettek, vagy pedig az adóba lerovattak, a hírlapok teljes szabadsággal közölhették mindennemű cikkeiket; szóval, az emberiesség és szabadság szelleme uralkodott az egész országban. Csak egy esetben, Roth lelkész elítéltetésénél, volt kénytelen a katonai főkörmányzó sajnálkozni, hogy idejekorán nem értesítették, hogy ezen, a kormány főbiztosa által elrendelt intézkedést megakadályozhatta volna; mert a többiek, akik a rendkívüli törvényszékek által elítéltettek, kevés számmal voltak, s ők is rablógyilkosságban vagy gyújtogatásban voltak bűnösök. Sőt, maga Roth lelkész sem méltó mentetegetésre, mert már egyszer elfogatott a magyarok által, s azon ígéret mellett, hogy békén marad, szabadon bocsátatott – s gyűlölsége és bosszúvágya mégsem hagyták őt nyugton maradni. Másodszor is elkezdte az elbizakodott, a magyarok elleni keresztes hadat a községekben a szószékről hirdetni s maga is népfölkelést vezényelt Ebesfalva és a székelyek ellen. Így tehát nemcsak adott szavát szegte meg, hanem Bem első amnesztiája ellen is vétkezett, s így mint hazaáruló, joggal ítéltetett golyó általi halálra. Halála egyébként méltó volt a művelt és szilárd emberhez, s csak sajnálni lehet, hogy ily szellem, ennyi tudomány, ennyi akaratszilárdság, ily vaskövetkezetesség oly rossz üggyhöz szegődött, amilyen az osztrák fekete-sárgaság. A szász lakosok maguk is nyugalmat és békét óhajtottak, s a magyar kormányzattal megelégedettek voltak: a városokban azáltal nyilvánult a rokonszenv, hogy a szász hölgyek a magyar tisztek által adott táncvigalmakon szorgalmasan megjelentek, az azelőtt gyűlölt csárdást is tökélyel táncolták, s hogy még Szebenben is többrendű házasság kötött a honvédtisztek és a szász leányok között.

Hadseregünk 1849. május hóban következőleg volt az országban elhelyezve:

Besztercénél

az északi szorosoknál	6000 ember	14 ágyúval
-----------------------	------------	------------

Székelyföldön

Tölgyesnél	2000 "	4 "
------------	--------	-----

Gimesnél	1000 "	4 "
----------	--------	-----

Ojtoznál	2000 "	6 "
----------	--------	-----

Bozzánál	1000 "	4 "
----------	--------	-----

Csíkszeredánál	1000 "	6 "
----------------	--------	-----

Kézdivásárhelynél	1000 "	6 "
-------------------	--------	-----

A brassói kerületben

Tömösnél	2000 "	6 "
----------	--------	-----

Törösvárnál	1500	"	4	"
Brassónál	2500	"	6	"
A szebeni kerületben				
Vöröstoronynál	2000	"	6	"
Fogaras váránál	1000	"	—	
Szebennél	2000	"	12	"
Ezek között egy lengyel század.				
Medgyesnél	1000	"	—	
Gyulafehérvárnál	3000	"	12	"
A hátszegi kerületben				
Dévánál	2000	"	6	"
Hátszegnél	800	"	—	
A kolozsvári kerületben	6000	"	12	"

Ezek között 3000 nemzetőr, a Rákóczi-önkéntesek, az Ormay-vadászok s egy zászlóalj lengyel

Összesen 31800 ember, minden fegyvernemet összevéve pedig 110 üteg.

Miután az itt felsoroltak között 8000 ember lándzsával volt fölfegyverezve, 8000 önkéntes pedig teljesen fegyvertelenül állott, harcképes haderőnk száma csak 20000 emberre és 110 különböző kaliberű ágyúra szorítkozott. Ezenkívül meg a fegyverek mind önkéntesekből állottak, mert a hadsereg magva, számra mintegy 10000, Bessel a Bánátba ment s ott később igénybe is vétettek, s csak a 11. zászlóalj és a Würtemberg-huszárok jöttek vissza Erdélybe.

Hetven éve történt

Hetven éve történt mindaz, amelynek emlékére Magyarország önjelölt diktátora, Orbán Viktor Budapesten, a Szabadság-téren, ahol már törvényesen áll Horthy Miklós kormányzó szobra, most emlékművet szeretne állítani.

Hitler, Horthy szövetségese már 1943. szeptember végén utasította a főparancsnokságát, hogy készítsenek olyan megfelelő tervet, amely megakadályozza Magyarország és Románia háborúból való kilépését. A „Margarethe I” fedőnevű terv végrehajtását azonban csak 1944. február máso-

dik felében döntötte el. Végül 1944. március első napjaiban adott parancsot arra, hogy készítsék el az új, elfogadható magyar kormány listáját a Kállay-kormány bukásának esetére.

Ezzel egyidejűleg Himmler birodalmi vezető elrendelte, hogy „Magyarországra magát a mestert küldjék”. Adolf Eichmann SS alezredest a – a „deportálási és kivándorlási ügyek” legnagyobb szakértőjét, azaz a világtörténelem leghatékonyabb tömeggyilkosát – teljes titoktartás mellett mindenekelőtt Mauthausenbe vezényelték, hogy ott szervezze meg a *Sondereinsatzkommandó*t (különleges operatív csoportot). „Fésülje át az országot kelet-nyugati irányban; deportáljon minden zsidót Auschwitzba, de a lehető leggyorsabban – parancsolta Himmler. – Kezdje a keleti megyékkel, ahová közelednek az oroszok. Gondoskodják róla, hogy a varsói gettólázadáshoz hasonló eset ne forduljon elő.”

Mauthausenban Eichmann maga köré gyűjtötte a megbízható embereit, akik évek óta végrehajtották Európa-szerte a deportálásokat, s most, feladatuk végeztével, mondhatni munka nélkül lézengtek. Ott volt Krumej, Wisliceny, Dannecker, Burger, Hunsche, Abromeit, Novak, Seidl és Eichmann valamennyi hadsegéde. Csak Rolf Günther maradt Berlinben, a Kurfürstenstrasse 116. alatt, az iroda vezetésére.

Rudolf Hösst visszarendelték Auschwitzba, hogy táborát előkészítse az új, „nagy” feladatra. Végül, amikor minden készen állt, Horthyt ismét a klessheimi kastélyba rendelték, azzal az ürüggyel, hogy „megbeszéljük vele a magyar csapatok visszavonását az orosz frontról”. Mihelyt megérkezett, Hitler közölte vele: nem tűrheti tovább a Kállay-kormány különbéke-próbálkozásait, ezért a Wehrmacht megszállja Magyarországot. Ha Horthy menesztí a Kállay-kormányt, és annak helyébe a birodalomnak megfelelő kormányt nevez ki, amely egyfelől biztosítja, hogy Magyarország minden anyagi és katonai erejével folytatja a háborút, másfelől radikálisan megoldja a zsidókérdést, és felszámolja a legitimista, a polgári és a baloldali ellenzékét, akkor megszálló csapatait és a Gestapót egy idő múlva vissza fogja vonni. Horthy kezdetben vonakodott elfogadni Hitler feltételeit, de rendkívül heves tárgyalások után végül is beadta derekát, a vele levő Szombathelyi vezérkari főnök pedig parancsban utasította a katonai parancsnokságokat, hogy a bevonuló német csapatokat barátokként kell fogadni. Horthy, a kormányzó, akinek szobra állhat Budapesten, tehát nem kezdeményezett fegyveres ellenállást a megszállókkal szemben, ezzel, mint államfő legitimálta a német bevonulást.

Amikor Horthy március 19-én visszaérkezett Budára, és megérkezése után, 12 óra 45 perckor Koronatanácsot hívott egybe, a főváros stratégiai pontjait a Wehrmacht egységei már megszállták, a Gestapo pedig megkezdte a letartóztatásokat. A kormányzó, akinek szobra állhat Budapesten, azonban nem mondott le. A Koronatanácson tájékoztatta a kormány tagjait a klessheimi tárgyalásokról. Elmondotta: Hitler rögtön a tárgyalás elején közölte, hogy az olasz árulás megismétlődésének elhárítása végett megszállja Magyarországot, és az indítékai között szerepelt az is, hogy a magyar kormány „nem hajlandó leszámolni” a nagyszámú magyar zsidósággal. Ugyanezért tett szemrehányást Ribbentrop külügyminiszter Sztójay Döme követnek is.

Horthy a Koronatanácson sejteni engedte, hogy beleegyezett az ország német megszállásába, mégpedig azért, hogy a nagyobb rosszat, a románok és a horvátok esetleges bevonulását elkerülje. Az azonban sejthető volt a Koronatanács tagjai számára, hogy Horthy hallgatólagosan beleegyezett a „zsidókérdés” radikális megoldásába.

Ezen a napon megérkezett dr. Edmund Veessenmayer SS ezredes is, és bejelentette

Horthynak, hogy kinevezték „a Harmadik Birodalom teljhatalmú budapesti megbízottjának, és feladata egy új kormány megalakítása”. Egy külföldi állampolgárra ráruházni az állam vezetését az államfő helyett és egy ezredest kinevezni a hadsereg főparancsnoka fölé nem csak politikai bukás, de a tisztütséget sértő megaláztatás is. A kormányzó, akinek szobra állhat Budapesten, azonban erre sem mondott le. „Végül is formákon múlik az élet” – írta Füst Milán. Forma szerint pedig Horthy megtartotta államfői pozícióját, ezzel legitímálta az elkövetkezendő eseményeket.

A „különleges kommandó” Budapestre érkezését követő napon Eichmann emberei maguk elé idézték a magyarországi zsidó közösség vezetőit.

Freudiger Fülöp, a budapesti ortodox zsidó hitközség vezetője a miniszterelnökséghez fordult tanácsért, amely gyors választ ígért a rendőrség közvetítésével. Végül a rendőrség azt közölte velük, hogy minden német kívánságot teljesítenünk kell, ők ebbe nem avatkozhatnak bele.

A zsidóság képviselői úgy döntöttek tehát, hogy elmennek a megbeszélésre. A „megbeszélésen” három egyenruhás német tiszt – Krumey, Wisliceny és Hunsche – fogadta őket, egy civil, egy gépirónó meg egy katona társaságában. A katona azonnal pisztolyt fogott a tizenöt zsidó vezetőre. A pribékek Eichmann mindig is jól bevált taktikáját alkalmazták, azaz a megfélemlítés és a megnyugtató elegyítésével teljesen összezavarták áldozataikat.

„Ettől a pillanattól kezdve a magyar zsidóság ügyei az SS hatáskörébe tartoznak – jelentette ki Krumey. – Lesz néhány gazdasági megszorítás, de semmi több; csak annyi, amennyit a háborús körülmények megkövetelnek. A vallási és kulturális tevékenység nyugodtan folytatható. Mi gondoskodunk a rendről és a nyugalomról. Minden a legnagyobb rendben lesz. Adják meg nekem valamennyi magyarországi zsidó hitközség vezetőjének a nevét. Holnap pedig jelenjenek meg az Astoria Szállóban, a zsidó vezetők újabb összejövetelén.”

A beszéd tónusa alapján véve megnyugtató volt.

Az összejövetel végeztével sokszorosított utasítást osztottak ki a résztvevők között. Eszerint minden zsidó ügy a Gestapo IV-B-4 osztályának hatáskörébe kerül. Zsidók csak külön engedéllyel hagyhatják el Budapestet; azonnal létre kell hozni a Központi Zsidó Tanácsot, csakis ez lesz jogosult a budapesti zsidók képviselésére, mint „a német hatóságok tárgyalópartnere”. A tanács köteles éjjel-nappali telefonszolgálatot tartani, és a telefonbeszélgetésekről feljegyzéseket készíteni, valamint megakadályozani mindennemű pánikot.

Másnap szélesebb körű „megbeszélést” tartottak, több mint negyven zsidó vezető részvételével. Ezúttal Wisliceny volt a fő szónok, aki hasonlóképpen beszélt, mint az előző nap Krumey. A zsidó vezetők érdeklődtek, hogy mire véljék számos jól ismert zsidó gyáros, vállalkozó, szellemi foglalkozású ember letartóztatását, továbbá azt, hogy vonatokon és vasútállomásokon tömegesen tartóztatják le a zsidókat. Wisliceny kész volt a válasszal:

„Hát nem tudják, hogy háború van, és hogy ilyenkor túsokat kell szedni? Nem lesz semmi bántódásuk, ha maguk rendesen viselkednek. Ami pedig a vasúti letartóztatásokat illeti, hát ne utazgassanak a zsidók. Mondják meg nekik, hogy maradjanak ott, ahol éppen vannak.”

Wislicenyék sürgették a Központi Zsidó Tanács létrehozását. A budapesti zsidók ismét a magyar kormányhoz fordultak segítségért, utalva arra, hogy a magyar törvényekben nincs szó semmiféle „zsidó tanácsról”.

– Tegyétek azt, amit a németek kívánnak – hangzott a válasz. A kormányzó, akinek szobra állhat Budapesten, ekkor sem mondott le.

Kállay miniszterelnök viszont, aki előző nap a Koronatanácson lemondott, a budapesti török követségre menekült. Utódjává Horthy a Veesenmayerrel folytatott hosszas alkudozások után Sztójay Dömét, a volt berlini követet nevezte ki, továbbá a közismerten nácibarát Jaross Andor lett a belügyminiszter, oldalán két hírhedt zsidófaló belügyi államtitkárral: Endre László kezébe kerültek a zsidó ügyek, Baky Lászlóéba a csendőrség. A deportálási felelős – mert ilyen pozíciót is létre kellett hozni a kormányzó alatt, akinek szobra állhat Budapesten Ferenczy László alezredes lett. A három László csakhamar Eichmann kebelbarátja és fő segítőtársa lett. Bakyt különben is utasították, hogy bocsássa a csendőrséget Eichmann rendelkezésére.

Végül megalakult a Zsidó Tanács; ekkor jelent meg Eichmann személyesen is a színen. 1944. március 31-én magához rendelte a tanács tagjait: Stern Samut, dr. Boda Ernőt, dr. Pető Ernőt, ilr. Gábor Jánost, dr. Wilhelm Károlyt és Freudiger Pinkász Fülöpöt. Kijelentette: az ő legfőbb feladata a hadiipar termelésének növelése. A zsidóknak dolgozniuk kell, s akkor semmi bántódásuk nem lesz. Kérte a Zsidó Tanácsot, „működjék együtt”, és gondoskodjék önkéntesekről. Ha nem jelentkeznek önkéntesek, akkor erőszakkal szerez embereket.

„Nem vagyok az erőszak híve, mert nagyon becsülöm a munkaerőt, de mindennemű ellenkezést el fogok fojtani – mondta Eichmann. – Ha eszükbe jutna, hogy csatlakozzanak a partizánokhoz vagy az ő módszereiket alkalmazzák, akkor könyörtelenül lemészároltatom mindannyiukat. A háború után a zsidók szabadon fognak élni; minden zsidóellenes intézkedést el fognak törölni, és a németek ismét olyan jóindulatúak lesznek, mint azelőtt. Csak mondják meg nekem, ha bántja magukat valaki, és én megvédem magukat; de figyelmeztetem magukat, meg ne próbáljanak félrevezetni. Én mindent tudok a zsidókról. 1934 óta foglalkozom zsidó ügyekkel; jobban tudok héberül, mint maguk... Nemsokára ellátogatok a múzeumukba, mert érdekelnek a zsidó kulturális ügyek. Megbízhatnak bennem, és őszintén beszélhetnek velem, hiszen láthatják, én is egészen nyíltan beszélek magukkal. Ha a zsidók nyugodtan viselkednek és dolgoznak, akkor a hitközség valamennyi intézménye fennmaradhat. Azt akarom, hogy saját iskolarendszert építsenek ki; adjanak nekem listát az épület- és egyéb technikai szükségletekről. Tapasztalatom szerint, ahol a zsidók szembeszálltak velünk, ott kivégzések voltak. Háború van.”

Eichmann azzal folytatta, hogy a zsidóknak „háborús intézkedésként” sárga csillagot kell viselniük, „mégpedig ma délután öt órától fogva”. „Úgyhogy jól tennék, ha azonnal érintkezésbe lépnének valamelyik textilgyárral”, figyelmeztette a Zsidó Tanács tagjait. Amikor a tanács tagjai kijelentették, hogy előbb konzultálniuk kellene a csoportokkal, amelyeket képviselnek, Eichmann rájuk szólt: legfőbb ideje, hogy levetkőzzék liberális szokásaikat. „Maguknak parancsolniuk kell, nem pedig kérniük. Felhatalmazom magukat adók kivetésére. Vegyenek el pénzt a kitért zsidóktól, ők a leggazdagabbak. Én úgyis úgy kezelem őket, mint zsidókat. És el fogom rendelni, hogy minden zsidó fizessen elő a már amúgy is meglévő zsidó újságra. Ez is egy bevételi forrás.” És ezekkel a szavakkal búcsúzott: „Ha bárki bántja magukat, csak szóljanak nekem.”

A zsidó vezetők teljesen megzavarodtak. Bármilyen vészjóslók voltak is Eichmann fenyegetései, nem úgy viselkedett, mint valami gyilkos. Iskolákról beszélt, kulturális intézményekről; becsületszavát adta, hogy megvédi a zsidókat. Csak azt akarja, hogy dolgozzanak. Ez önmagában véve nem is olyan borzasztó. Igaz, Budapesten is hallották, hogy mi történt Lengyelországban és másutt, de azzal áltatták magukat, hogy talán az ottani zsidók nem

engedelmeskedtek a nyugodt viselkedésre buzdító felszólításoknak. Meggyőzték egymást és magukat, hogy más választásuk amúgy sincs. A magyarok nem kívánnak beavatkozni, a zsidók maguk pedig sem testi, sem lelkiező tekintetében nem voltak felkészülve bárminemű ellenállásra.

Komoly Ottó, a magyarországi cionista szervezet vezetője még a németek bevonulása előtt tapogatózott az első világháború magyar zsidó frontharcosai között valamiféle ellenállás lehetőségéről. Elutasító válaszokat kapott.

1944 tavaszán senki sem javasolt fizikai ellenállást vagy tömeges menekülést, szökést. „Tegyünk próbát, lássuk, mi történik” – ez volt a budapesti zsidó vezetők konklúziója. Eichmann álcázó mesterkedései tehát Európa oly sok országa után itt is eredményesnek bizonyultak. A zsidó vezetők még rá sem eszmélhettek, hogy mi történik, máris reménytelenül vergődtek Eichmann csapdájában. A becsapás, az álcázás elérte első és fontos célját: Magyarországon nem ismétlődött meg a varsói gettófelkelés, és nem volt tömeges szökés sem.

Eichmann „őszinte”, „nyílt” beszéde és a zsidók megoltalmazására tett nagyvonalú ígéretei után szállítási szakemberét, Franz Novakot Bécsbe küldte, hogy egyeztesse az ottani vasúti vezetőséggel a magyar zsidók Auschwitzba deportálásának technikai részleteit.

Most aztán lázas iramot vett az események alakulása. A magyar hatóságok a megszorítások egész sorát bocsátották ki. Eichmann rendelkezései szerint a zsidók csak meghatározott időben mehettek vásárolni, nem tarthattak telefont, rádiót, magánautót vagy motorkerékpárt. Bankszámláikat befagyasztották, értéktárgyaikat elkobozták, élelmiszer adagjaikat csökkentették. Kirekesztették a szellemi foglalkozásokból és az állami szolgálatokból még azokat is, akiket a korábbi korlátozó rendelkezések után, mint „nélkülözhetetleneket” meghagytak addigi helyükön, üzleteiket, raktáraikat, irodáikat bezárták. Ezek a rendeletek olyan gyors iramban követték egymást, hogy Veessenmayer április 7-én azt jelenthette fölötteseinek: „Szokatlan gyorsaság az itteni körülményekhez képest.” Nem hallgatta el azt sem, hogy az eredmény az Eichmann-különítmény és Endre László személyes kapcsolatának köszönhető, meg annak a befolyásnak, amelyet a különítmény Endre Lászlóra gyakorol.

Mindez az első hetekben történt, és a Zsidó Tanácsnak igencsak akadt dolga. A „különleges operatív csoport” valósággal elárasztotta követelésekkel: a szövetséges légierők egyik Budapestet ért bombatámadása után azonnal kellett ötszáz üres lakás; küldjenek munkaszolgálatosokat, hogy óvóhelyeket és légmentes berendezéseket építsenek SS-házakhoz; szerezzenek be nagy mennyiségben mindenféle árut. Aztán már ezer üres lakást követeltek. Vidéken megkezdődött a gettók létesítése, majd a deportálás. Kisajátították az iskolákat, a hitközségek épületeit és a zsinagógákat.

1944. április 6-án ülést tartottak a magyar belügyminisztériumban, ahol Baky elnökölt. Jelen voltak a magyar honvédség magas rangú képviselői, valamint Ferenczy László, német részről pedig Krumej, Wisliceny és Hunsche. Baky tervet terjesztett elő arra, hogy az országot „tisztítsák meg a zsidóktól”, és szállítsák őket – korra, nemre való tekintet nélkül – koncentrációs táborokba. A vidéki zsidókat a helyi rendőrség vagy csendőrség terelje össze, a német Biztonsági Rendőrség irányításával, mely „mint tanácsadó egység lesz a helyszínen; rendkívül fontos, hogy zavartalan legyen az együttműködés”. Az összetételést járasonként végzik; a tervet, hatályba lépése pillanatáig, szigorúan titokban kell tartani. Mihelyt Eichmann jóváhagyta az elképzelést, az utasításokat azonnal kiadták. A magyar minisztertanács csak jóval később adta formai bele-

egyezését, amikor Eichmann és Baky megállapodása már befejezett tények elé állította. A kormányzó, akinek szobra állhat Budapesten, ekkor sem mondott le.

A Zsidó Tanács ekkor már nem léphetett egykönnyen érintkezésbe Eichmann-nal. Írásban kellett engedélyt kérnie, hogy a szenvedések és az ínség enyhítésére delegátusokat küldhessen vidékre, ahonnan súlyos panaszok érkeznek. Eichmann kijelentette: ilyesmire semmi szükség, a gettók lakosságának nem rosszabb a helyzete, mint például a német katonáké a hadgyakorlatokon. A Zsidó Tanács erre a magyar hatóságokhoz fordult. Közölték velük, hogy a zsidók csak azt kapják, amit megérdemelnek, és ha a tanács tagjai kitartanak állításaik mellett, úgy fognak velük elbánni, ahogyan közönséges rémhírterjesztőkkel szokás. Mikor a tanács tagjai nagy ritkán bebocsátást nyertek Eichmannhoz, a „mester” ordítózza és nagy határozottsággal cáfolta meg a panaszokat: „Már megint kezdik a propagandameséiket... Magyarország minden határövezetében elrendeltem a gettók létesítését. Ez háromszázezer zsidót érint. Nem tűrhetem, hogy háromszázezer ellenség szabadon grasszáljon az országhatárok közvetlen közelében” – üvöltötte. Amikor föltették neki a kérdést, miért vonatkoznak ezek a rendelkezések egy, a fronttól mintegy 300 kilométernyire fekvő városra is, Eichmann kijelentette, hogy azt a várost „katonai övezetnek” nyilvánították. „Kérjenek magyarázatot a maguk magyarjaitól – kiabálta. – A zsidóknak gettóknak kell maradniuk, ott kell élniük.”

A gettóba zárás módszereiről több tanú is beszámolt a jeruzsálemi Eichmann-per tárgyalásán. Dr. Földi Márton így idézte fel az ungvári gettó rémségeit:

„A gettót egy téglagyárban hozták létre... Talán ha kétezer ember fért el benne nagy nehezen. De mi tizennégyezren laktunk benne. Leírhatatlan egészségügyi viszonyok között... W. C. nem volt. Rögtönöztünk a szabadban latrinákat, nyitottakat, szörnyű volt, nyomasztott, demoralizált mindenkit. Egy Gestapo-tiszt így szólt hozzám: »Úgy éltek itt, akár a disznók. Rövidesen Németországba szállítunk benneteket, ott majd dolgozni fogtok, és rendezett körülmények között éltek a családokkal.«”

Eichmann egy hosszú körutazás során Endre Lászlóval együtt végiglátogatta a nagyobb gettókat. A helyi sajtó mindenütt ujjongva üdvözölte, közölték az arcképét, ismertették tevékenységét.

A gettóknak uralkodó rettenetes körülményeket tükrözték azok a riasztó jelentések is, amelyek a magyar hatóságokhoz futottak be. Nyíregyházán például egy személyre egy négyzetméternyi „élettér” jutott. Fogytán volt az élelem. Munkácson oldalfal nélküli pajtákban helyezték el a zsidókat. Fokozódott a járványveszély. Ugyanezt jelentették Kassáról, Kisvárdáról, Mátészalkáról, Ungvárról és máshonnan is. Eichmann azonban, gettószemleútjáról visszatérve, „teljes megelegedését” fejezte ki, Endre László pedig azt mondta: „Végre szabad levegőhöz jutnak a zsidók. Úgy élnek a gettóban, akár valami szanatóriumban.”

A vidéki zsidók gettóba zárásának befejeztével Eichmann Auschwitzba utazott, megvizsgálni, a tábor valóban abban a helyzetben van-e, hogy, mint mondta, „megemésszen” (*zu verkraften*) annyi zsidót, amennyinek az érkezése rövidesen esedékes. Már korábban utasításokat adott a műszaki berendezésekre vonatkozólag, beleértve a holttestektől való megszabadulás módját is, és most dühöngött, amiért nem teljesítették régebbi követelését egy további vasúti mellékvágány megépítésére. A magyar deportáltak első csoportját ő maga kísérte Auschwitzba.

A deportálásokat a legkegyetlenebb kínzásokkal kapcsolták össze, hogy pénzt és

értéktárgyakat csikarjanak ki az érintettektől. Feleséget a férje, gyereket a szülei szeme láttára vertek véresre, hogy „bevallják”, hová rejtették ékszereiket. Gumibot, villanyáram, a talp és a tenyér brutális megkorbácsolása, tűszúrás a köröm alá – ezeket a kedvenc módszereit alkalmazta a magyar csendőrség Krumej és Wisliceny legfelső irányításával. Kassáról például azt jelentették, hogy a város egyik köztisztelőben álló polgárának nyolcvannégy esztendőes édesanyját, akinek egyik lábát amputálni kellett, a műtőasztalról hurcolták a marhavagonba. Fiát ez az embertelen bánásmód annyira elkésértette, hogy pisztolyt rántott, hogy föbe lője magát. A fegyvert ugyan kiütötték a kezéből, de az közben elsült és elvitte a fél arcát. Erre úgy, ahogy volt, bekötözetlenül, őt is földobták édesanyja mellé a vagonba.

A nagyszabású deportálások 1944 májusában kezdődtek, vidéken. Eichmann, Wisliceny, Endre és Baky egy kis ünnepséget rendeztek ez alkalomból. A deportálások szédítő gyorsasággal mentek végbe; néha egy napon öt szerelvény is befutott Auschwitzba, tizennégyezer emberrel. Eichmann szállítási megbízottjának a „tanácsára” egy-egy vagonba száz embert tuszkoltak be. „Zsúfoljátok össze őket, akár a heringeket!” – hangzott az utasítás egy Munkácson megtartott német-magyar tanácskozás után.

A kormányzó, akinek szobra állhat Budapesten, ekkor sem mondott le.

„A borzalmak útja volt – vallotta a Munkácsról deportált Zév Sapir. – Indulás előtt odakészítettünk magunknak némi vizet, de az SS-legények kiöntötték... Sok asszony elájult; a gyerekek vízért kiáltoztak, sírtak. Három nap múlva megérkeztünk valahová; hatalmas kéményeket láttunk, és valami furcsa büzt éreztünk... Az egyik fogoly rámutatott a kéményekre, és azt mondta: nemsokára mi is fölme gyünk oda. Auschwitzban voltunk.”

Amikor az embertelen szállítási körülmények miatt szót emeltek Eichmann-nál, ő kijelentette, hogy a deportáltak között sok a gyerek, és a gyerekeknek nincs szükségük sok levegőre, s nem is foglalnak el valami sok helyet. „Hagyjon már békén ezekkel a rémtörténetekkel, hogy a szállítás folyamán sokan meghalnak! – förmedt rá Otto Hunsche Kasztnerre, amikor az panaszt tett. – Kivizsgáltam az ügyet, itt vannak a jelentések. Egyik transzportban sem halt meg útközben több, mint ötven-hatvan ember.”

A megtevesztési hadjárat még Auschwitzban is folytatódott.

„Adtak egy levelezőlapot meg egy ceruzát – mondotta tanúvallomásában Földi Márton –, és ránk parancsoltak, hogy írjunk a családunknak. Én a nővéremnek írtam, Budapestre. A szöveget egy SS-legény vagy egy kápó diktálta. Körülbelül így hangzott: »Jól vagyok, dolgozom.« Megparancsolták, írjuk azt, hogy Waldseeben vagyunk... ez egy ausztriai nyaralóhely.”

A levelezőlapokon nem volt se bélyeg, se bélyegzés.

„A levelezőlapok a Gestapóhoz futottak be, és onnan továbbították őket – mondta tanúvallomásában Freudiger. – Nagyítóval megvizsgáltam az egyik lapot, és észrevettem, hogy küldője Auschwitzot írt a dátum elé, de ezt kiradírozták, és Waldseet írtak fölébe. .. Felkerestem Krumejt, megmutattam neki a lapot... Azt válaszolta: »Nézze, Freudiger, maga okos ember. Nem kell mindent észrevennie.«” Nyilvánvaló: azt akarták, hogy a zsidó családok saját kezűleg írt, megnyugtató üzeneteket kapjanak. Azután elmaradtak az ilyen „waldseei” lapok is. Mivel már senki sem volt, aki írhatott volna.

Néhány esetben, így például Munkácson, sokan ellenálltak. Kijelentették, hogy ilyen szörnyű

körülmények között nem hajlandók vonatra szállni. Az ellenszegülőket a helyszínen agyonlőtték, a többiek aztán már nem akadékoskodtak.

A deportálás olyan gyors ütemben haladt, hogy Höss Budapestre sietett, s megtudakolta, miért küld Eichmann sokkal több embert, mint amennyit Auschwitz egy nap alatt el tud pusztítani. Eichmann erősködött, hogy maximális sebességgel kell dolgoznia. Végül megállapodtak, hogy az egyik napon két vonat megy, a másik napon három, és így tovább.

1944. július 11-én Veessenmayer összesítette az adatokat: addig 437 402 zsidót deportáltak Magyarországról. Ferenczy körülbelül ugyanekkor ezt jelentette: „Az országot megtisztítottuk a zsidóktól, kivéve Budapestet és a munkaszolgálatos egységeket.”

Amikor azután a kormányzó, akinek szobra állhat Budapesten, a tervezett „végső nagy leszámolás” – azaz a főváros mintegy 230 ezer főnyi zsidóságának likvidálása – előtt június 26-án leállította a deportálásokat, kiderült, hogy ezt már a kezdetek kezdetén is megtehetette volna.

Hetven éve írták

Füst Milán: Napló

– részlet –

Ez a hitlerei pedig a legnagyobb monstrum, amely valaha volt, ezen aztán amíg élsz, törheted a fejed. Mert az élet monstruózus érthetlensége talán még semmiben sem fejeződött ki ennyire. Hogy nem lehet felfogni, bevenni, akármit csinálsz vele, akárhogy forgatod, nem érted s nem jön ki belőle semmi. Hogy egy állat való a világ kormányzására, – megérted ezt? Hogy egy állatnak mindenben igaza van? A zseniális tökfajúságnak? Hogy amit ez mond, az jól van, az törvényé és parancssá válik s a személye mintaképpé? Hogy amit mindenre elszánt fickók, fegyencek kitalálnak, az a legragyogóbb hadvezéri bölcsesség? Hogy az állatiasságba bújt bele az égi tűz? S hogy amit ez tesz, azt az idő mind igazolni akarja. Ha pedig mindez így van, akkor ez a világ számomra ismeretlen terület. Hiszen eddig is az volt, de magam sem hittem el ennyire. Se magamnak, sem a nyulaknak, akik mindig panaszolták, hogy érthetetlen ez a világ, mert abban a legkegyetlenebb állat az úr: az ember. Aki nagyon szereti az állatokat, természetbarát s ezért vadászni megy. Jézust imádja s népét, a zsidót megveti. Aki azt követeli, hogy az ember keresztény legyen, aszerint ítéli meg, hogy az-e – s a keresztény egyházat gúnyolja, lenézi. És így tovább. Meg kell őrnülni ettől a szörnyetegtől, ami az élet.

Tisztázzuk tehát még egyszer: Nagy vagyonokat csak rablás és csalás útján lehetett szerezni

minden időben. De még a szerencse is bitang és felháborító, – sőt még az is, hogy egyeseket nagy tehetséggel áldott meg a sorsuk, – mert a nyomorult képtelenek tömege mit szóljon ehhez? A természet igazságtalanságát jobban el tudod viselni, mint az emberét? Nem, ne áltasd magad, ez nagyon szép szólam, de azt se bírod, – mutatja, hogy korrigálni szeretnéd. De hogy akarod korrigálni? Erőszak nélkül a gazdag nem adja oda, nem hogy a fölösleges vagyonát, de még a papucsát sem. Csak az erőszaknak enged, csak, ha elveszik tőle. Amikor hozzászokott, jobban ragaszkodik hozzá, mint az életéhez, – ilyen az emberi természet. Muszáj tehát ölni s ez a rettenetes. – Helyes észrevétel a következő: az emberek minden szociális indulata ma a zsidók ellen fordult, mert ez meg van engedve, ők szabad préda. De minden forradalmi vágy is ellenük fordult – magasrendű katonatisztek ma nagy kedvteléssel beszélnek forradalomról, értsd alatta: a zsidók kivégzéséről. Ugyancsak: mert ilyen forradalomról beszélni szabad, nem veszélyes, az ember, ha ilyet mond nem bolsevista. Holott miről van itt szó? Arról, hogy el akarják venni a vagyonokat attól, akinek van.... vagyis bolsevisták. Vagyis megint a homousion korát éljük, egy betűn múlik megint az élet. Mert Hitlernek is mi volt az eredeti programja – s ezeknek mi lappang az agyuk velejében? A papi-birtok, meg a nagygazdaságok is és így tovább. Csak ezt nem szabad kimondani, kevésbé ajánlatos. Minthogy ők gyűlölik a bolsevizmust, diametrális ellenpólusai. Csakugyan azok? Nem. – Egyelőre tehát csak a zsidóktól veszik el, amilyők van, mert ezt lehet, ez ellen senki se szól, – mert az igazi és őszinte bolsevista program, a néven nevezett szélső baloldaliság lehetetlenség ma. Ők tehát *szélső* jobboldaliak, bolsevista vágyakkal és titkos gondolatokkal.

A kiirtásra ítélt liberalizmus

A diktatúrákban nincsenek egyéniségek, egy név van csupán, a diktátoré, azt éljenzi, mosolyogja, tapsolja meg minden alattvaló. Ezért fölösleges megemlíteni Orbán Viktor azon vidéki alvezérének a nevét, aki a legutóbbi fővárosi önkormányzati választások korteseként arra a kijelentetésre ragadtatta magát: „már csak Budapestről kell kiirtani a liberális szellemet!”

„Kiirtani!” – a XX. század eszmetörténetében erre a szörnyű felszólításra csupán a két fékevesztett totalitárius erő, a bolsevizmus és a náciizmus aktivistái és pártszolgálatosai merték ragadtatni magukat.

Mindazok, akik ezen felbuzdulva töltötték ki a szavazólapjukat, kellő indulattal, de legalábbis cinikus derűvel ikszeltek a szavazólapjukon a „kommunisták, a melegek és a zsidók” ellen. Merthogy Orbán Viktor és elvtársai propagandájában ők képviselik a liberalizmust. Természetesen egyáltalán nem kizárt, hogy a zsidók vagy a homoszexuálisok egy része liberális elveket valljon, sőt még a reformkommunisták közül is jó néhányan rokonszenvezhet azokkal. Ámde a liberalizmus egyáltalán nem valami felforgató politikai anomália – mint a bolsevizmus vagy a náciizmus –, sőt olyannyira elfogadható eszmerendszert kínál a polgári szabadságért

küzdőknek, hogy húsz évvel ezelőtt még Orbán Viktor is a lelkes híve volt. A liberalizmus legnagyobb magyarországi képviselője pedig gróf Széchenyi István, aki egész életét – ÉS VAGYONÁT! – a haza szolgálatának és felvirágoztatásának szentelte.

Mivel a liberalizmus igen hosszú ideje meghatározó szerepet játszik a nyugati politikában, szinte lehetetlen olyan meghatározást adni róla, amely ne azonosítaná a nyugati civilizáció egészével, egészen a preszókratikus filozófusoktól kezdődően. Már Démokritosz tagadta, hogy a politikai élet természetes és hasznos tevékenység lenne, amely a közösség vagy az állam igényeit jogosan emeli a magánélet fölé, mert az emberi ész képes rátalálni a természettel összhangban lévő legjobb életre. A modern liberalizmus alapvető elve is az, hogy a politika művi dolog. Az ember természetes állapota a szabadság, a politikai hatalom pedig konvenciókon alapul. Az ész képes a politika irányítására, a természet azonban nem nyújt az észnek pozitív célokat a politikai konvenciók kialakításához, csak negatívakat, főként a halál, a betegség és a szegénység elkerülését. Nincsenek olyan életmódok, s ezért egyének olyan csoportjai sem, amelyek természetes vagy természetfölötti jog alapján uralkodhatnak. A kormányzat legitim céljai arra korlátozódnak, hogy biztosítsák minden életforma feltételeit, s ezért nagyrészt kimerülnek a béke és a prosperitás világi céljaiban.

A modern liberalizmus első és meghatározó harcát az „egy ország, egy vallás” jelszavával fémjelzett torz politika ellen vívta. A liberális stratégia meghaladta ezt a politikát, újradefiniálta és leszűkítette a politika hatókörét azért, hogy az egy országon belül létező különböző vallások többé ne váljanak polgárháború kiindulópontjává. A vallási tolerancia eme politikája mellett a liberálisok támogatták a kereskedelmet is, mint olyan tevékenységet, amelyben az állampolgárok nagyobb haszonnal fektethetik be energiájukat. A liberális gondolkodás alapjai: a pozitív erkölcsi útmutatás hiánya a természetben, a szabadság elsődlegessége a tekintéllyel szemben, a politika szekularizálása, valamint a kormányzat korlátaikat kiépítő és az állammal szembeni állampolgári jogokat megalapozó kormányzati struktúrák és jogelvek előmozdítása.

Széchenyi eszmerendszere a kortárs haladó, liberális gondolatokra épül, amelyek legfőbb értéke az ember individualitása és szabadsága. Széchenyi nem valamilyen hipotetikus egész oldaláról közeledett a társadalmi valóság megértése felé, nem hitt az ideális állam, vagy a tökéletes társadalom megvalósíthatóságában. Úgy vélte, hogy a tökéletesség elkerüli az embert, ezért a tökéletesnek kürtölt országlást, kormányt, társaságot és házi rendet, vagy gazdasági és kereskedelmi szisztémát mind „kiméráknak” tekintette. Megelégedésre törekvő vágyaink nem érhetik el a tökéletest, csak a „lehető legnagyobb lelki függetlenséget”. A „déliábos álmodozás” helyett mindig a pragmatikus célkitűzést és annak következetes véghezvitelét javasolta.

Széchenyi nézetei szerint a gazdasági és társadalmi liberalizmus a dolgok természetéből eredően a demokráciába vezet; és olyan szabadságintézményeket eredményez, mint a népképviselőten alapuló jogállamiság, a többpártrendszer, a bírói függetlenség és a hatalmi ágak elválasztása, hiszen ilyen körülmények között valósulhat meg az egyén autonómiája, aki cselekvő részese lehet a szabad vállalkozásoknak és a politikai szféra formálásának. „Az évszázad filozófiája küzdelem a népképviselőti szisztéma és az abszolutizmus között – írta 1826-ban a *Napló*-ban. – A képviselőti szisztéma végül győzni fog. Mikor? Emberi szem előre nem láthatja. Kicsoda számíthatja ki a gátak erősségét és tartósságát, melyek az áradatot feltartóztatják?” Széchenyi úgy vélte, hogy csak az a nép lehet szabad, amely olyan férfiakkal rendelkezik, akik polgári erényekkel bírnak. A szabad polgári lét feltétele a polgári erény, Széchenyi megjelölésében

a politika fő feladata megteremteni a lehető legkiterjedtebb szabadságot anarchia nélkül és létrehozni a lehető legszigorúbb rendet anélkül, hogy abból zsarnokság válnék.

Meggyőződése volt, hogy abban az országban ahol nem az önkény uralkodik, a törvény nem egyéb, mint a társadalom szereplői közt való kontraktus. Nagy fontosságot tulajdonított a törvények szerződéses jellege mellett az alkotmányosságnak is, hiszen a közéleti szabadságot az egyénnek csak az alkotmányos lét biztosíthatja. Az önkénytől vezetettek „üvegházi nevedékhez” hasonlította, akikben a gondolkodás szabadságát semmi sem ébresztgeti, s így híján vannak a világoosságnak, szinte minden tudásuk utánzás, majmolás, ezért gondolkodásuk nem is fejlődhet egészségesen, és csupán „félszeggé” válhat. Az autentikus lét feltétele a szabadság és az alkotmányosság, és sem az állam, sem pedig a nemzet igényeire hivatkozva nem lehet korlátozni az individuális szabadságot.

Széchenyi óvott az elvtelen pártharcoktól, mert olyan időben, amikor a kormány „jogszerűleg” akar haladni, a hazának „legjobb tehetsége, legjobb ereje pusztá negatiókra és kisszerű ujjhúzásokra ne fordítassák”. Ezért kell a kormánypártnak és az ellenzéknek felcserélhető tényezőnek lennie. Széchenyi szabadelvű rendszerében az ellenzék a demokrácia és az önmegújulásra mindig kész mechanizmus esszenciája. „Semmi sem lehet az egész világegyetemben nyomás és ellennyomás nélkül. S csak olyan tanácskozás szül bölcsességet és áraszt áldást az emberiségre, hol szabad hidegvérű, tiszta át- és belátás vezérli a vizsgálatot és okoskodást.” Ehhez az szükséges, hogy ellenzék ne forduljon rendetlen és „makacs fejességre”, amely pusztán a kormánnyal való dacolást tekinti a feladatának.

Széchenyi jól látta, hogy a népképviselőt – ahogy az alapelveit megfogalmazták, s főleg ahogy azokat gyakorolják – könnyen a balítéletektől megtévesztett többség hibás szokásainak és mentalitásának kiszolgálójává változtatható. A balítéletek pedig oly bűbajos erejűek, hogy a legtisztább lelkűeket is elcsábítják s az egyoldalúság bajnokaivá alacsonyítják. Így válik lehetővé az, hogy a népet gyakran letérdeltetik olyanok előtt is, akiknek becsülete nem nagyobb, mint az egykori fa- vagy kőbálványoké.

Széchenyi úgy tartotta, hogy csak a közintelligencia az egyedüli valóságos erő, „s azt a lehető legnagyobb magasságra kifejteni legszentebb hazafiúi kötelességünk, mert ennél nagyobb jót nem tehetünk hazánknak”. Figyelmeztetett arra, hogy a legnagyobb nemzet is szolgátságban pang vagy megsemmisül, ha a „képzelti mómornak” enged. Azért lehetett az amerikai vagy az angol nép példaadó, mert nem kalandozott „a képzeltbeli bábok” tévútjaira. A magyarok pedig azért nem érték el a lét tetőpontját, mert létezésük jobbadán inkább csak „túlhev” vagy „pangás”, nem pedig a „polgári csinosodás”, „közszabadság” és „köz nemzetiesedés” útján haladnak, és csupán a civilizáció álfényeinek hódoltak. Széchenyi olyan polgári lét megalkotását tűzte ki célul, amelyben az egyén testi és lelki bilincsek nélkül, szabadon munkálkodhat anyagi és szellemi vágyainak beteljesítésén. Ehhez nem elég átvenni és a történeti alkotmány kategóriái közé beépíteni a szabadságintézményeket, hanem a többség zsarnokságát és az előítéletes közvélemény eluralkodását is lehetetlenné kell tenni.

Széchenyi a civil társadalom jelentőségét is felismerte. Már az angol lótenyésztésről írott könyvében nem csupán gazdasági érdekeket hangoztatott, hanem lótenyésztő és lóversenytársaságok alapításával a vezető rétegeket akarta felrázni. A társaságok alapításával – a szabad gazdasági és politikai kezdeményezéseknek színteret teremtve – a nemeseket és a polgárokat kívánta összehozni. E célból szorgalmazta a kaszinók alapítását is, mert semmi sem

emelheti fel egy nemzet lelkét, semmi sem szolgál annak gyarapítására, kiművelésére jobban, mint ha sok ember egyesül egy cél elérésére, a polgári lét megvalósítására. A „szabad köz” csak akkor működőképes, ha alulról is épül politikai részvétellel, intézmények, társaságok, közös cselekvések révén.

Széchenyi a nacionalizmus első kritikusai közé tartozott. A nacionalizmust eszmezavarnak tartotta, amely egyfelől az ideák felcseréléséből ered, így jönnek létre a „szerencsétlen” és a „zavart” ideák. Míg az előbbiek pusztán tudatlanságból erednek, az utóbbiak a képzelgés szülöttei és a félművelt emberekben „már nedvvé és vérré válnak”, akik maguk körül ekképp, mint a pestiseselek, élet helyett halált terjesztenek. A tömeg pedig igen fogékony a „zavart ideák” iránt, hogy mielőbb – hacsak képzeletben is – elérje az ígéret, a nemzeti beteljesülés országát.

Széchenyi a magyarországi liberalizmus kifejlődését gátló „képzeleti mámor”, „pangás” és a „szerencsétlen, vagy zavart ideák” ellen kidolgozta a terápiát is, amely nem más, mint az önvizsgálat. A bölcsesség azt kívánja, hogy mindenki magát, lelki és testi tulajdonságait, körülményeit, nemzetiségét, vagyonát, hazáját oly tökéletesen ismerje, amint azt „agyvelői ereje” engedi, mert a cselekvés oly szoros összeköttetésben áll a körülállások mibenlétével, hogy csak „ebből folyhat józanon”. Az önismeret nemcsak az egyénnek szükséges, hanem a nagy emberi közösségeknek is. „Jaj azért azon nemzetnek is – írta a *Hitelben* –, mely nem a létező realitás, s nem az idő által felképezett tapasztalás útmutatása után kormányoztatik, de valami képzelet és phantázia sugta emésztetlen teoriák és experimentek szerinti zsarnokoskodásnak esik martalékául.”

A fennálló kormányzat tehát kiirtandónak bélyegzi gróf Széchenyi István eszméit, mert a „déliabos álmodozás” helyett mindig a pragmatikus célkitűzést és annak következetes véghezvitelét javasolta, az Orbán-rendszer pedig a „déliabos álmodozásra” épül.

A rezsím kiirtandónak ítéli Széchenyi nézeteit, amelyek szerint a társadalmi liberalizmus a dolgok természetéből eredően a demokráciába vezet és olyan szabadságintézményeket eredményez, mint a népképviselőten alapuló jogállamiság, a többpártrendszer, a bírói függetlenség, a hatalmi ágak elválasztása, hiszen ilyen körülmények között valósulhat meg az egyén autonómiája, aki cselekvő részese lehet a szabad vállalkozásoknak és a politikai szféra formálásának. Igen veszélyes nézetek ezek a jobboldali keresztény konzerváció kormányára nézve, amely mindezeket az intézményeket – amelyek a rendszerváltás során létrejöttek – könyörtelen következetességgel lebontotta.

A pártállam kiirtandónak titulálja Széchenyi nézeteit, hiszen azokban a szabad polgári lét feltétele a polgári erény, és a politika fő feladata megteremteni a lehető legkiterjedtebb szabadságot anarchia nélkül, valamint a lehető leghigorúbb rendet hozni anélkül, hogy abból zsarnokság válnék, Magyarországon pedig a jelenlegi rezsím pártszolgálatosai kicsúfolták a polgári erényeket, az anarchiát kiáltották ki alkotmányos rendnek, amellyel zsarnoki igába görnyesztették a polgárságot, és a politika feladataival mit sem törődnek.

A vezér és alvezérei kiirtandónak bélyegzik Széchenyi eszméit, hiszen eszük ágában sem volt, hogy meggátolják a zsarnokság kiépítését, az előítéletes közvélemény eluralkodását, és azt, hogy a népet saját maguk előtt letérdepeltetessék, holott a becsületük nem nagyobb, mint az egykori favagy kőbálványoké.

Az osztársadalmi kontroll szekértolói, a civil szféra felszámolói kiirtandónak titulálják annak

a Széchenyinek a gondolatait, aki megfogalmazta, hogy a „szabad köz” csak akkor működőképes, ha alulról is épül politikai részvétellel, intézmények, társaságok, közös cselekvések révén.

A totalitáriánus rendszer tervkovácsai Széchenyi nézeteivel homlokegyenest ellenkező módon igyekeznek – munkahelyvédelmi akciótervről, rezsicsökkentésről, családbarát adórendszerrel és nyugdíjvédelemről szóló – zavart ideákat terjeszteni az azokra igen fogékony tömegben, megígérve nekik a nemzeti beteljesülés országát, és a leggátlástalanabban azon munkálkodva, nehogy véletlenül megismerjék Magyarország valódi helyzetét és perspektíváit.

Orbán Viktor kiirtandónak ítélte a legnagyobb magyar elveit, ugyanakkor nem áttallotta róla elnevezni azt a tervprogramját, amelynek keretében a demokrácia minden szabályát felrúgva önkényesen osztogatja feudális klientúrájának a magyar emberektől kisarcolt és az Európai Unióból lehívott pénzeket.

Egy hónapja történt

Egy hónapja történt, hogy elhunyt Jancsó Miklós a nagy magyar filmrendező és Gyarmati Fanni, Radnóti Miklós, a nagy magyar költő özvegye. A hatalom szempontjából épp a legrosszabbkor.

A nemzet önjelölt vezetői s famulusai ugyanis éppen abban a nagy munkában voltak, hogy radikálisan átrajzolják a múltat, saját hagymázos látomásaikból összetákolván az igazi magyar panteont, most pedig, lám az élet, produkál nekik mindenféle halottakat, mielőtt még totalitárius törvényeikbe vagy neonáci emlékműveikbe belevésték volna – egyszersmind mindenkit végérvényesen tájékoztatva arról –, hogy ki hát a géniusz, vagyis a magyar, mert e két fogalom egymástól elválaszthatatlan minőséget képez immár.

Mármost a protofasiszta Horthy Miklóssal, az antiszemita Prohászka Ottokárral és a nyilas Nyíró Józseffel aligha férhet meg együtt az a Jancsó Miklós, akinek hitvallása az volt, hogy mindig küzdeni kell a szabadságért és az a Radnóti Miklósné, aki a magyar irodalom talán legmegrázóbb szerelmes verseinek ihletője volt, és férjének az útját félmilliónyi sorstársával egyetemben éppen a Horthy- Prohászka- és Nyíró-félék egyengették a leglelkesebben a biztos halál felé.

Orbán pedig azért önjelölt vezetője csupán a nemzetnek, mert Magyarország választott miniszterelnökének kötelessége lett volna ily súlyos nemzeti gyászesemények kapcsán haladéktalanul kondoleálnia, függetlenül attól, hogy esetleg milyen magánvéleménnyel bírt az eltávozottakról. Miniszterelnöki részvétnyilvánításra azonban nemhogy azonnal, de egyáltalán nem került sor. Sőt, azt a hírt, amely Gyarmati Fanni kapcsán felröppent, hogy a Nemzeti Erőforrás Minisztériuma a saját halottjának tekinti, sietve igyekezett cáfolni az a pap, aki ennek a tárcának a vezetője...

Ezt a gyalázatot a magyar emberek soha nem fogják megbocsátani Orbán Viktornak és vazallusainak.

Két hete történt

Az elmúlt huszonöt évben a magyar politikusok közül senki nem ócsárolta annyit az oroszokat, mint Orbán Viktor jelenlegi miniszterelnök. Számtalanszor hallhattuk tőle, mint tiporták el az orosz lánctalpak a magyar szabadságot, vagy hogy politikai ellenfelei mint igyekeznek energiaegyezményt kötni az oroszokkal, aláásva ezzel Magyarország energiafüggetlenségét.

És lám, ugyanez az Orbán – mintegy politikai populizmusának huszonötödik évfordulóját megünnepelve – hirtelen atomerőmű-építési egyezményt írt alá Vlagyimir Putyinnal, amelyben hatvan esztendőre kiszolgáltatotta a magyar energiaszektort az oroszoknak, Magyarországot pedig súlyosabb adósságválságba lökte, mint a Kádár-rendszer, azért, hogy magának és vazallusainak biztosítsa a kivitelezési munkálatok negyven százalékából remélt busás hasznot.

Orbán újdonsült orosz barátai azonban két héttel ezelőtt katonai inváziót indítottak a Krím-félsziget ellen, lábbal tiporva Ukrajna nemzeti szuverenitását. Minden magyar ember dühtől remegve tiltakozott az intervenció ellen. Minden magyar ember izgatottan figyelte a híreket, hogy mikor ítéli már el az ország vezetője ezt a durva agressziót. Ám Orbán, a nagy szabadságharcos hallgatott.

Délibáb

Petőfi Sándor: Kutyakaparó

Kivül-belül szomorú csárda ez
A Kutyakaparó,
Éhen-szomjan szokott itt maradni
A jámbor utazó,

Mert eledelt nem kap, és hogyha csak
Rápillant borára,
Megátkozza Nóét, hogy szólót is
Vett be a bárkába.

A kis szobán hosszú vékony asztal
Nyújtózkodik végig,
Feldőléstül erőtlen lábai
Már csak alig védik.
Amily hosszú az asztal, mellette
Olyan hosszú a pad,
Közepe, nem a sok ülés, hanem
Vénség miatt horpad.

Átellenben az ágy. Réges-régen
Lehetett megvetve;
Lefekünni beléje, nem támad
Senkinek is kedve.
Fejét egyik vállára bocsátá
A pufók kemence,
Redők gyanánt tisztos agg homloka
Meg van repedezve.

Mogorva vén ember itt a csaplár,
Szavát sem hallani,
Száját ő csak azért tart, hogy legyen
Mivel ásítani.
Ilyen a csaplár, a vén Dömötör;
Hát a felesége?
Ez takaros menyecske lehetett
Annak idejébe'.

De az idő a szegény jó asszonyt
Megviselte rútul,
Noha ötven, ötvenöt esztendőn
Még nem igen van túl.
Boglyas fakó haja beillenék
Repce-petrencének,
És melléje mindjárt szörnyü képe
Madárijesztőnek.

Ő sem igen beszél; s ha szól, száját
Szidalomra nyitja,
Hogy a vármegye a betyárokat
Már mind kipusztítja;

Még mikor a világ ezeké volt,
Ha nem csordult, cseppent,
De ezek hójával a kereset
Egészen megcsökkent. –

Odabenn a Kutyakaparóban
Igy forog a világ,
Ily szomorún, s az ember vidámabb
Dolgot kívül se' lát.
Ablaka csak egy van, és annak is
Üveg csak a fele,
Fele pedig ó kalendáriom
Kitépett levele.

Pendelyes gyerek voltam még, mikor
Az az eső esett,
Mely falának kétharmad részéről
Levitte a meszet,
S ami rajta imitt-amott maradt,
Az egészen sárga,
S korommal írt furcsa figurákkal
Van telefirkálva.

Pózna végén abroncs a cégére,
Ha véle összevesz
A szellő, mint az akasztott ember,
Oly búsan lengedez.
Jószágból a csaplárnak nem jutott
Egyéb egy kuvasznál;
A ház végén szundikál naphosszat,
Nem árt, nem is használ.

És amilyen maga ez a csárda,
Olyan a vidéke,
Körülötte a homokbuckáknak
Se' hossza, se' vége.
A meztelen homokban alig teng
Egy-két gyalogbodza,
Mely fekete gyümölcsét nyaranként
Kedvetlenül hozza.

A harangszó a távol falukból
Meghalni jár ide,
S az eltévedt madár körülnéz csak
S odább megy ízibe.

Még a nap sem süt itt úgy, mint máshol;
Bágyadtabb sugára,
Mintha szánakozva tekintene
Ez árva csárdára.

A csárdától vagy száz lépésnyire,
Kopár dombtetőn fent,
Senki által meg nem látogatva,
Áll egy régi kőszent;
Ennek is valaki egy kopott tarisznyát
Akasztott nyakába,
Mintha mondta volna: menj isten hírével,
Mit állsz itt hiába!

Pest, 1847. január

Vajda János: Egy abszolutizmust pártoló politikus kitörése

Mit nekem most a világnak
Fölmagzott politikája;
Országvilág-események
Viharszülte gombaágya!
Majmokat majmoljak én is?
Nojsz' egyéb se kellene!
Engemet nem tántorít meg
A világ forgószele.

Én törődjem új eszmékkal,
Melyeket nem taníték,
Melyeket a feledésnek
Földje tartott fogva nemrég,
És most holmi napszámosnép
Kikapálta föld alól.
S azt beszéli, hogy belőle
Az igazságnak lelke szól?

Hát hiszen csak hadd keressék
 Azt a kedves igazságot!
Hisz talán megérdemelt már
 Lelkem egy kis mulatságot.
Mondhatom, hogy ujjongatok,
 Kedves egy konfekt nekem:
Magjával unatkozásom
 Majd ellövöldözgetem.

Hiúságtok kártyavára
 Az egész – mi sem több ennél;
S én, ki három csizmatalppal
 Nagyobb vagyok az időnél,
Én törődjem még a földdel,
 Midőn bírom az eget –
Ide no azt a pohár sört,
 Még nem ittam eleget.

1848

Ady Endre: A márciusi naphoz

(Márciusi Nap, nagy a te hatalmad
S magyar Márciust, magyar forradalmat
Nem gyújtottál ránk ezer évig mégsem:
Ültünk örökkön jeges senyvedésben.)

S verje meg az Isten a verejtékünket,
Verje meg veréssel egész életünket,
Ha tovább tengődünk ilyen kábult-árván,
Csókunkat a szánkban, álmunkat a párnán,
Gyermekeket ígérő legszebb ingerünket,
Verjen meg az Isten, verjen meg bennünket,
Verje meg a tettünk, verje meg az álmunk,
Dunai-tiszai régi megállásunk,
Verje meg multunkat, verje a jövőnket,

Betyáros magunkból elkövetkezőket,
Ha el nem tiporjuk, kik utunkat állják:
Magyar Márciusnak minden akadályát.
Verje meg, verje meg, ha van verő Isten,
Aki csak egy kicsit ósdit akar itten,
Mert itt kárhozat van, itt le kell gyilkolni
Mindent, ami régi, ezeréves holmi,
Mindent, ami senyveszt, mindent, ami árul
S Etelközt teszi meg hű magyar határu.
Óság-tartók népe most ront ellenünkbe:
Fiatal Március, most nézz a szemünkbe
S úgy adj nekünk erőt, sugarat, hatalmat,
Amily híven hisszük ezt a forradalmat.
Nekünk forradalmas minden futó óra,
Gőgös, gazdag grófra s gazdagult zsidóra
Haragszunk és vagyunk egyazon haraggal,
Tán ki sem mondható gyilkos indulattal.
Mert a világ siet s most kerül dülőre:
Érdemesek vagyunk életre s jövőre?
Büdös úr-szag, pénz-szag sehol így nem kábít,
Minden: változásért és újért kiált itt,
S ha papok tömjénjük gőgösebben rázzák,
Mindezek halálos sorsunk magyarázzák:
Petőfi szavánál van szükség jobb szóra:
Mindent meglátóra, mindent felrugóra,
E fényes Március csatasorba állít:
Végre talán eljut bús Magyarorszáig.

(Márciusi Nap, nagy a te verésed,
Csodatevőn szép te megérkezésed,
De akard végre, hogy mi is akarjunk,
De akard végre, hogy csúnyán ne haljunk.)

1910

Ő nem a szavak embere

Ő nem a szavak embere.

Minden tósztot így kezd. Uraim, én nem vagyok a szavak embere.

Ebben tulajdonképpen szerénységnek kellene lenni, hiszen mentegetőzésképpen mondja, hogy hát ne várjak tőle valami nagy bölcsességet vagy okosságot, vagy lángoló, szuggesztív erőt. Persze, szerénységen túl egy kis gúnyos mellékíz is van e mentegetőzés mögött, a „szavak emberének” szóló, aki csak fecseg és locsog, és semmit sem formál.

Míg ő...

Hogy hát minek az embere tulajdonképpen, ha nem a szavak embere, azt bajos eldönteni.

Tudniillik az a furcsa a dologban, hogy miután a tósztok kilencvenkilenc százaléka ezzel a mondattal kezdődik, a naiv, józan ész, mely a tósztot a szónoki műfajok egyikének vélné, kénytelen belátni, hogy tévedett, mert a tósztot, úgy látszik, egy székesegyház vagy egy szekrény, vagy egy cipőtalp, vagy valami más iparcikk, amit munkás, dolgos kezek állítanak össze. Háth-Bizony Jánosok, akik nem beszélnek, hanem cselekszenek.

A szavak embere nemigen jut szóhoz lakomákon. Úgy látszik, nincs is jelen, éppen el van foglalva. Kénytelen helyette csupa olyan ember beszélni, aki nem a szavak embere.

De vajon hol van a szavak embere?

Nyilván olyan helyen, ugye, ami a szavak számára épült. Mondjuk, a parlamentben, mely mint neve is mutatja, beszélés útján keresi a dolgok nyitját. Vagy mondjuk, színházban, vagy szerkesztőségekben, vagy íróasztalok mellett.

Csakhogyz ezekről a helyekről igen rossz véleménye van Háth-Bizony Jánosnak.

Ami a parlamentet illeti, hát bizony, kérem, ott csak összevissza fecsegnek, ki kellene zárni, kérem, megmondom kérem, kereken, ha fel is akasztanak érte. Csak beszélnek, nem csinálnak semmit.

Hiszen bizonyos, érdekesebb volna, ha például szlőjd-munkát folytatnának a parlamentben vagy lombfűrészélést. De viszont akkor... minek az egész?

Azt viszont nem lehet mondani, kérem. Kérem, én demokrata vagyok, de azért, tessék elhinni, sok van abban, amit ez a Mussolini mond.

Mussolini nagyon imponál Háth-Bizony Jánosnak. Általában szereti az olyan szónokokat, akik nem szónokolnak, hanem cselekszenek.

Legnagyobb sikerei, legnépszerűbb híre és tekintélye azoknak a politikusoknak voltak, akik nyíltan hirdették a parlamentben, hogy nem a szavak emberei. Ezekben magára ismer.

A háború előtti korszak legimponálóbb politikai egyénisége az a vezérférfiú volt, aki egyenesen hadat izent nemcsak az ékesszólás, de mindenféle szólás kultuszának – rövid, tömör, váteszi kijelentései úgy hangzottak, mint a vezényszavak, valami rozzant épület munkásai számára.

Hó-rukk! Elég ennyi annak, aki cipeli a jövő gerendáját.

Uraim, mondta ez a férfiú röviden, vállalva a felelősséget azért, hogy az ország csatlakozott a császárhoz, a háborút meg fogjuk nyerni.

Ez igen. Ez beszéd. Így beszél egy férfiú, mondja Háth-Bizony János. Röviden, tömören, teketória nélkül. Így beszél az igazi férfi, aki nem a szavak embere.

Emléke még ma is áhítattal és hittel tölti el Háth-Bizony János szívét.

A háborút ugyan elvesztettük, de ki ne ismerné a krakkói csodarabbi történetét? „Lemberg lángokban áll!” – mondta átszellemült arccal a rabbi. Futárok mentek, és kiderült, hogy Lemberg nem áll lángokban.

Jó, jó, mondják még ma is a hívek Krakkóban, ha valaki emlegeti az esetet – Lemberg ugyan nem állt lángokban –, de uram! az talán semmi, hogy Lembergig látott a rabbi?

Der Kick nach Lemberg!

Ez a „Kick” az, ami Háth-Bizony Jánosnak jobban imponál minden szófia beszédnél.

A költészetben is.

Petőfi összes költeményeinél jobban tetszik neki a tény, hogy megjósolta csatában leendő halálát, s hogy a paripák tiporják szét.

Igaz, hogy nevének az ő békés sírjához való zarándoklását is megjósolta, de az nem számít, mert a másik következett be.

A többi, az csak olyan filozofálás, uram. Nem ér az semmit.

A szavak embere inkább csináljon valami okosat, kérem, menjen el kapálni.

Majd ő beszél helyette. Amit ő mond, annak van súlya, értelme, veleje, mert ő nem a szavak embere.

Lássuk hát, mit beszél.

Ő általában nem az az ember

Mert ő nemcsak hogy nem a szavak embere.

Ő általában nem az az ember.

Kérem, én nem az az ember vagyok.

Ő tudniillik egészen más ember, mint a többi – s tudjátok, hogy miért?

Azért, mert a többi ember mind szerénytelen és nagyképű, és valami különösnek képzelet magát, kérem. Valami nem tudom minek, kérem, nevetséges az olyan ember.

Mindig mondom, kérem a feleségemnek, nézd, fiam, látod, ez is azt hiszi magáról, ő találta ki a spanyolviaszkot.

Ő nem ilyen.

Ő szerény. Ő a szerény vélemény. Szerény véleményem szerint. Olyan szerényen mondja el szerény véleményét, hogy az ember okvetlenül odafigyel, és mindenki elhallgat: hm, ezt érdemes lesz meghallgatni, ha valaki ennyire szerény és mégis megszólal, arra bizonyosan alapos oka van.

Én csak egy szimpla ember vagyok, aszongya. Nincs még egy ilyen szimpla ember, mint én.

Az egész világon nincs ilyen egy szimpla, mindennapi, közönséges, egyszerű ember.

Ő az egyetlen tucatember a világon.

Mert neki van belátása, nem úgy, mint kérem, azoknak a, már bocsánat a kifejezésért – kérem, tisztelet a kivételeknek – mindenféle népeknek, kérem, akik így, meg úgy, kérem, nevetséges.

– Mert ugye, itt van, kérem, mingyárt, például, bocsánat, a zsidókkal.

Kérem, én nem az az ember vagyok, aki azért, kérem, mert mondjuk, ugyebár, valaki zsidó.

Kérem, a huszadik században, kérem, nem is lehet így beszélni. Mert ma már más világot élünk, és én nem az az ember vagyok, aki nem méltányolná, kérem, hogy nagyon sok derék, tisztességes zsidót is lát az ember manapság.

De kérem, azért van abban valami, kimondom, kérem, áperthe, ha fel is akasztanak, kérem, van abban valami, amit az a Gömbös mond.

Ő kimondja, kérem, ő nem fél. Ő az igazság óvatos, szerény, de kérlelhetetlen bajnoka.

Arról ő nem tehet, hogy mindig éppen akkor jön rá az igazságra, amikor az köztudomású lesz, egy időre, szemben az ellenkező igazsággal, ami fél évvel ezelőtt, vagy fél év múlva lesz köztudomású.

Ő kimondja kereken, ha fel is akasztják érte, hogy kérem, nagyszerű ember ez a Bethlen.

És most akasszák fel.

Arról igazán nem tehet, hogy véletlenül mostanában nem is akasztják fel az embert, ha ilyen vakmerő dolgot nyíltan kimond.

Csak az a baj, hogy a kommünben, mikor találkoztam vele, azt magyarázta, hogy, kérem, van valami, kérem, az eszmében. Kérem, én nem az az ember vagyok, aki hamar fellelkesedik, vagy hogy kérem, mondjuk tűzbe jön, ha már ezt a kifejezést kell használni, kérem – hanem kimondom, kérem, ha főbe is lőnek érte, kérem, van abban valami, hogy az a szegény ember is éljen, kérem.

Nem lőtték főbe, pedig hajlandó lett volna nyílt utcán hirdetni meggyőződését.

Ő nem az az ember.

Őt nem lehet félrevezetni vagy megfélemlíteni.

Ő nyáron nyíltan hirdeti, hogy kérem, akárkinek a szemébe mondom, hívják ide nekem azt az embert, kérem, nagyon egészséges dolog ez a jó kis meleg. Kérem, ilyennek kellene lenni mindig, szerény véleményem szerint, kérem, lehet, hogy tévedek, a lónak négy lába van, kérem, mégis megbotlik.

Télen ugyanilyen melegen pártolja aztán a hideget, mint amilyen hűvösen elzárkózik kánikulában ama konzervatív elemekkel szemben, akik izzadnak és káromkodnak.

Ő nem az az ember. Ő nyíltan, egyenesen a szemébe mondja a méltóságos úrnak, hogy de bizony, méltóságos uram, az már derék dolog, amit csináltok, méltóságos uram, megmondom a szemedbe.

Az istennek is a szemébe mondja, hogy az már igenis, nagyon szép ám a világ, amit teremtettél, kegyelmes uram, bizony isten.

1929

Kosztolányi Dezső: Félreismernek

Múltkor, egy sötét, teli reggelen vidékre kellett utaznom. Úgy terveztem, hogy majd villamoson megyek ki az állomásra. De a keltőóra későn csörömpölt fel. Kiskocsiért telefonoztam. Nagyot küldtek, négyüléset, vadonatúj, takarosat. Ragyogó ablakaival puhán gördült kapunk elé. Kezembe kaptam kézipoggyászatot, egy halványbarna disznóbőr bőröndöt, mert előző este véletlenül ebbe csomagoltak be, s indultam.

A pályaudvaron három hordár vett körül. Egyik nyitotta az ajtót, másik a kocsit fizette, harmadik szaladt poggyászzal jegyet váltani. „Elsőosztály” – szólt elmenőben, már állítóan, mint aki másra nem is gondolhat, s én, aki másodikon akartam utazni, bölintottam.

Beszálltam egy üres fülkébe. Halkan koccant az ajtó üvege. Megjelent: a kalauz. Feszesen tisztelgett, majd felém hajolva bizalmasan, de végtelen tisztelettel érdeklődött utam, sajátos kívánságaim és hordárom iránt. Néhány pillanat múlva lenn kiabálta a hordárom számát, s vele együtt többen, oly riadalommal, mintha tűzvész ütött volna ki. Jött a hordár. Könnyű kézibőröndömet, melyet kisujjamon is elbírtam volna, ketten hozták, ő meg a kalauz. Alig múlt pár perc, a kalauz ismét feltűnt ajtóm előtt egy másik, paszományos, tekintélyes alkalmazottal, aki fehér kesztyűt viselt. Egy darabig félénken szemléltek a folyosóról, valamit tárgyalhattak, aztán beléptek. Értésemre adták, hogy a mellette levő fülkében még kényelmesebben utazhatom. Bevezettek oda, de az éppen olyan volt, mint az előbbi. Biztosítottak, hogy amennyiben az étkezőbe méltóztatnék fáradni, ők azonnal lezárják a fülkét, állandóan közelemben fognak tartózkodni.

Nem szóltam semmit.

Ebben a pillanatban meggyulladt a villany, tündéri fénnel öntötte el az eddig homályos fülkét. Éreznem kellett, hogy ez nekem, csak nekem szól. Úgy rémlett, hogy egy meseországba csöppentem, ahol legtitkosabb kívánságom is teljesedik. A kalauz fölpolcolta elém a kis lecsapható asztalkát. íme, gondoltam, a mesék terülasztalkája.

Nyilvánvaló volt, hogy félreismertek. Azt hitték, hogy én nem én vagyok, hanem valaki más,

egy jelentős ember, tehát megbízott, hivatalos kiküldött, súlyos közéleti egyéniség, aki fölemel, porba sújt, intézkedik, kiutal, utcákat hasít, bányajogot ad, trafikjogot azonban mindenesetre.

Ezt a félreértésüket ekkor még könnyűszerrel eloszlathattam volna. Csak úgy kellett volna viselkednem, mint egyébkor. De bármennyire nehezemre esett leküzdenem természetes hajlandóságomat, hogy mindenkit és mindent észrevegyek, erőszakot tettem magamon. Szórakozott, fátyolos szemmel tekintettem rájuk, mint egy nem létező világ álomalakjaira, csak biccentettem, elhárító mozdulatokkal beszéltem, legföljebb néhány alig érthető szót mormoltam. Az öregebbik kalauzt, aki biztosan apám lehetett volna, „barátom”-nak neveztem.

Később, amikor már megindult a vonat, lehetetlen volt kiesnem szerepemből. A kalauzok, az étkezőkocsi alkalmazottai, a takarítóasszonyok folyton-folyvást figyeltek. Amint le-föl járkáltak a folyosón, amennyire a hódolat megengedi, egy-egy riadt pillantást vetettek felém, mint egy ketrecbe zárt vadállatra, a legnemesebbre, az állatok királyára, az oroszánra. Őszintén szólva most már nekem is örömet okozott a játék. A szélhámosok szívdobogató kéjét élveztem, akiket másnak vélnek, mint akik. Ezért áldozatot is hoztam. Egy könyv hevert előttem. Bölcsen és helyesen ki se nyitottam. Előkelő ember nem olvas. Az már mindent tud. Tartózkodtam a gondolkozástól is, mert az gyötrelmes-rút ráncokat vés arcunkra. Mindössze a fákat néztem, igen szigorúan, s az elrohanó sürgönypóznákat, melyek látomra ijedten ugrottak félre.

A személyzetnek láthatólag fájt, hogy semmit se kértem. Aggódtak miattam, hogy melegem van, vagy hogy fázom. Részvét tükröződött szemükben, mikor könyökömet az ablak párkányára támasztottam, a gondolat is kétségbe ejtette őket, hogy a durva fa esetleg feltörheti finom bőrömet, s szerettek volna alája egy selyemkendőt teregetni. Erre azonban nem adtam alkalmat.

Csak egyetlenegyszer volt módjuk, hogy távolról, látatlanul segítségemre siessenek. A kocsi másik végében bögni kezdett egy csecsemő. Ijedten futkároztak a folyosón, aztán a csecsemő hirtelen elnémult. Hogy mi történt, nem tudom. Lehet, hogy valamelyikük egy hosszú késsel azonnal elvágta a csecsemő torkát, de lehet az is, hogy az anya a maga jószántából dobta ki gyermekét a robogó vonatból, nehogy nyugalmamat megbolygassa.

Másodpercnyi pontossággal érkezett meg vonatom. Megint ketten vitték ki poggyászomat, mély hajlongások közepette. Ekkor mindent elronthattam volna. De sem nem köszöntem meg kedvességüket, sem borravalót nem adtam. Közönyösen, a levegőbe meredve hallgattam. És ez hatott. Csak most hitték el igazán, hogy valóban az vagyok, akinek gondoltak.

Egyébként a pályaudvaron mindenki „vigyázz”-ban állott. A jegyszedő vasutas is. Nem kérte jegyemet. Út nyílt előttem. Én pedig mehettem előre, fölfelé, azon az ösvényen, mely a csillagok felé vezet.

Ballai László: A szabadság adója

1986. november 7-én jelen lehettem a parlamenti fogadáson. Persze nem, mint a dolgozó nép választott képviselője, hanem konyhai segéd munkásként, három diáktársammal együtt. A rendszereket kapcsolatok mozgatják. Ezt az alkalmi kereseti lehetőséget egyikünk, a Gundel étterem könyvelésén dolgozó édesanyjának köszönhattük. A parlamenti fogadások monopóliuma ugyanis abban az időben a Gundel étteremé volt, amelynek konyhai segéd munkása, Královics úr egymagában nem birkózhatott meg az e speciális alkalmakhoz kapcsolódó gigantikus szállítmányozási feladattal. És nem csak azért, mert Královics úr nem volt herkulesi erejű ember, aki akár az étterem összes eszcájgját egy mozdulattal fellendíthette volna a teherautó platójára, hanem mert e nyugdíjazás előtt álló jó öreg munkaideje napi nyolc és félóra volt. Márpedig a nagy eseményhez kapcsolódó anyagmozgatási feladatok reggel hatkor kezdődtek, és hajnali három körül értek véget.

Tudtuk tehát, hogy kemény nap áll előttünk, ugyanakkor örömmel néztünk elébe, mert az előző év november 7-én is fejenként kétezer forintot kerestünk ugyanitt, ami akkoriban csaknem egy havi fizetésnek felelt meg. Ráadásul a robot mellett élmények is kínálkoztak. Mindenekelőtt az ebéd. Az ugyanis nem csak a menzához képest volt kitűnő, hanem bármely magyar kisvendéglőben hosszasan csettintgettek volna a nyelvükkel a törzsvendégek azután a székelykáposzta után, amelyet a Gundel étterem üzemi konyhájában mertek a tányérunkba, és amelyből még repetát is kérhettünk, akár többször is. Ebéd után pedig – mielőtt elindultunk volna a felpakolt teherautóval a Parlamentbe – kínálkozott két szabad óra.

Ebből egyet a legendás étterem bejárásával el lehetett tölteni. Itt a kertben – a Wampetics-féle „Tyúkketrecben” – sörözgetett egykor az írókirály, Krúdy Gyula, és éppen a törzsasztala feletti szobában született a színészkirály, Latinovits Zoltán. A vendéglőt a szocializmus-korabeli átalakítások dacára még mindig belengte valami ódon patina. Teri néni, a gazdasszony elmondta, hogy nem mindig az „olcsó” kínaezüsttel és az „egyszerű” virágos herendivel terítettek, azzal megmutatta a királyok és államfők fogadására tartogatott drága Victoria-készletet és a hozzávaló antik ezüstszervert.

Volt azután a kerítésen egy rés, amelyen át lehetett lépni az állatkertbe. Ezt a kalandot sem lehetett kihagyni. Gondoljuk meg, fehér köpenyt visel az ember. A kerítés egyik oldalán csupán holmi segéd munkás, a másik oldalán azonban valósággal felsőbbrendű lényé változik: ápolónak nézik.

- Bácsi kérem, mit eszik a majom?
- Konzervet – vágta rá Velő, társaságunk tréfacsinálója.
- Milyen konzervet?
- Majomkonzervet.

És a válasz keltette bizonyosság nem egyszerűen a gyermek arcán ragyog fel, hanem ott csillog az édesanyja szemében is, aki hálás azért, hogy ezt a fontos dolgot végre itt, az állatkertben megtudhatta.

Ámde ez alkalommal elmaradt az ebéd utáni két órás ejtőzés, sőt maga az ebéd is. Alighogy felpakoltuk a teherautót, telefonáltak a Parlamentből, hogy még ott is ki kell ürítenünk egy

termet.

– De azt miért nekünk, a Gundel segéd munkásainak kell megcsinálnunk? – zsörtölődött Öreg Tibor, aki egyébként a legcsöndesebb volt közöttünk. – Miért nem végzik el azt a Parlamentbeliek?

– Az nem a maga dolga – dörrent rá az étteremvezető.

– És mi lesz az ebéddel? – kérdezte félénken Kis Tibi.

– Ugyan, emberek, odamennek, kipakolják azt a nyavalyás termet, feldobják a kocsirol a holmit, és már jöhetnek is vissza ebédelni.

Odáig rendben is ment minden, hogy a sofőr bemutatott bennünket a kapuőrnek, egy őrmesternek, ezzel átestünk a biztonsági ellenőrzésen. Ám hogy odafent a Vadászteremből hová kell vinnünk az előző rendezvényhez odahordott székeket, azt nem tudta megmondani senki, bár én felfedeztem egy tapétaajtón át nyíló raktérféleséget. A protokollonknak azonban, aki értünk telefonált, időközben el kellett mennie valahová. Addig is, amíg megjön, mi felpakoltunk a teherautóról a tálalókonyhába. De nem jött meg.

– Hát menjünk vissza ebédelni – indítványozta Kis Tibi.

– Utasítás nélkül nem lehet megváltoztatni a szállítási tervet – szögezte le a sofőr.

– Hát akkor telefonáljunk újabb utasításért – javasoltam.

– Csak a protokollon telefonálhat.

Több mint egy óráig gyönyörködtünk a magyar szecesszió festőinek Buda és Attila bölényvadászatát, a balatoni halászatot, az aratás, a szüret és a bőség allegóriáit, valamint hírneves várainkat bemutató freskóiban. Ekkor Velő indítványozta, hogy rendezzünk kocsis hajtó versenyt,

– Te megőrültél – mondtam. – A Parlament mellvédjén?

– Miért? – értetlenkedett Velő. – Ha nem tetszik nekik, szólnak.

Nem szóltak. És a két éttermi kiskocsit egy lábbal hajtva oda-vissza mindenki mindenkivel kétszer megmérkőzött. A sofőr mérte az időt. Velő győzött. Éppen a díjon vitatkoztunk – mert azt nem kötöttük ki előre – amikor előkerült a protokollon. Alacsony, kövérkés, pirosposztag arcú, izzadékos ember volt.

– Jaj de jó, hogy ideértetek, fiúk – kiabálta már messziről. Kiderült, hogy a bútorokat valóban a tapétaajtóval elválasztott raktárhelyiségbe kellett áthordani.

– Mindig odapakolnak – bólogatott az ór is, miután végeztünk.

A Gundelbe visszaérve persze szó sem lehetett az ebédről.

– Hol vannak már? – dühöngött az étteremvezető.

– A protokollonra kellett várnunk – magyaráztam.

– Mindig ezt csinálják velem!

Vele? De hát mi váraoztunk, mi pakoltunk – idegen helyen – és mi nem ebédeltünk. Mi négyen, a konyhai segéd munkások. Tehát szorgalmasan pakoltuk az asztalokat, asztallábakat és a fogyóeszközt a teherautóra, majd felliferáltuk az Országházba. Amikor pedig a fogyóeszköz is

elfogyott, következhetnek a mesés hidegtálak. Az utolsó fuvarral együtt érkeztek meg a pincérek és, mindegyikük a vállára emelt egy alpakka tálcát, úgy ment fel a Vadászterembe. A Parlament délnyugati teraszán negyven pincér vitte libasorban hetedhét ország csemegéit. A torna- és szardella-habcsókokkal ékes francia- és oroszsaláta-kúpok mögül kíváncsian kikukkantó kaszinótojásokat és sonkatekerceket. A paprika-, paradicsom- és uborka koszorúk kerítése mögül mosolygó főtt, füstölt marhanyelv-, csabai karaj- és sült kacsamell szeleteket. A lilahagyma karikák és libatöpörtyűk dűnéin méltóságosan ringatózó sárga libamájukat. Az egres és szőlőszemekben lubickoló fűrjgratineket és fácángombócokat. Végül a tejszínes kapribogyó mártás hullámain aritmiásan átúszó füstölt lazacokat. És ezt a fenséges felvonulást nem láthatta senki más az egerszürke, nyúlós novemberi ködben, mint mi négyen, a konyhai segédmunkások.

Amikor azután a negyven pincér a Vadászteremben úgy elrendezte e gyönyörű ételtájképet, hogy azt Buda és Attila, de még a balatoni halászok is csak irigykedve figyelték, megérkezett a vacsora. A mi vacsoránk. Én vittem fel a bádogrekeszekben elhelyezett sonkás és sajtos szendvicseket az étteremfőnök Volgájának csomagtartójából az Országház tálalókonyhájába. Mondhatom, már akkor is kopogott volna a szemünk az éhségtől, ha nem látjuk az imént a hidegtálkölteményeket.

– Mindenkinek két szendvics jut – szólta szigorúan az étteremfőnök.

Rendezett sor képződött a bádogrekeszek előtt, mi is beálltunk a pincérek mögé. Hanem amikor a negyvenedik pincér is hozzájutott a vacsorájához, elfogytak a szendvicsek. A munkaátkezés közben a főnök ellátta beosztottjait a megfelelő instrukciókkal:

– Józsi, te mindig Szépvölgyi elvtárs mellett leszel a söröspoharakkal.

– Feri, figyelj arra, hogy a Marjai elvtárs közeléből sose fogyjon ki a libamáj.

– Horváth elvtárs a töményt kedveli, de az összes fajtát, ami létezik. Őt rád bízom, Bandikám.

– És mi nem kapunk vacsorát? – kérdezte meg ekkor Öreg Tibi.

Dermedt csend támadt. Valaki megzavarta az értekezletet.

– Annyit esznek a fogadás után, amennyit csak akarnak – legyintett az étteremvezető.

– De az maradék. Nekünk is jár a két szendvics, mint a pincéreknek.

– Ebédet sem kaptunk – csatlakoztam Tiborhoz. A pincérek feszülten fészkelődni kezdtek.

– Ugyan fiúk – váltott atyafias hangnemre az étteremvezető. – Mikor ehetnek maguk libamáját vagy lazacot? Hát nem szeretik a lazacot? Láthatták, hogy a pincérek is csak sonkás meg sajtos szendvicset kaptak.

– A pincérek kaptak vacsorát, mi nem – szögezte le Öreg Tibor.

– Elismerem, hiba történt, elnézést, de ezen már ne akadjanak fenn fiúk, hisz mindjárt kezdődik a fogadás.

– Én nem vagyok hajlandó továbbdolgozni, ha nem kapok vacsorát.

– Mekkora buli! – lelkesedett Velő.

– Azért ezt beszéljük meg – indítványozta Kis Tibi.

– Helyes, helyes – kapott a szón az étteremvezető. – Beszéljék csak meg. Nem szabad elhamarkodni az ilyesmit.

Megbeszéltük, és mind a négyen sztrájkba léptünk, mi, a konyhai segédmunkások. Az étteremvezető a haját tépte. Akciónk a fogadás, az állami fogadás, a pártállami fogadás összeomlásával fenyegetett. Hiszen ha mi – akiknek a létezéséről még csak nem is tudtak a választott képviselők – nem pucoljuk le, nem rakjuk rekeszekbe és nem visszük le a teherautóra a tálalókonyhába visszaérkező tálakat, tányérokat és poharakat, akkor a vacsora közepére a Vadászteremben dolgozó negyven pincér az általuk kiszolgált személyekkel együtt egyszerűen belefut a szennyesbe. Ezt még elképzelni is szörnyű volt. És mivel az étteremvezető időközben valahová elküldte a sofőrjét, taxival kellett elhozatnia a Gundelből a személyesen nekünk készített nyolc szendvicset. Már hallani lehetett a tálalókonyhából a Vadászteremben gyülekező vendégek zsongását, amikor befutott a vacsora. Bármely imbiszben vagy büfében lehetett effajta szendvicseket kapni, de mi még soha, sehol nem fogyasztottuk őket olyan jóízűen, mint akkor és ott.

Hanem amikor két hét múlva bementünk a bérünkért a pénzügyi irodára, csupán ezer forint ütötte a markunkat. Mert amíg az előző évben az összes lehetséges pótlékot felszámították nekünk, addig most csupán a kötelező minimumot lökték elénk.

– Igen drága árat fizettünk azokért a szendvicsekért – morgott Kis Tibi.

Ma már világosan látszik, hogy az az ár a szabadság adója volt, amelyet mindig, minden rendszerben meg kell fizetnie annak, aki emelt fővel akar áthaladni az alázatosan görnyedezők közt.

Franz Werfel: A helyreállított kereszt igaz története

1

A történetet tőle magától hallottam. Alacsony, zömök, vörös hajú ember volt, tág pórusú arccal, nehéz parasztkézekkel. Zöldes szeme többnyire le volt sütvé, ám néha zabolátlan kis szikra villant benne, ami a negyvenéves, sokat próbált férfinak egyszeriben egy dacos kisfiú arckifejezését kölcsönözte. Senki sem gondolta volna róla, hogy katolikus pap. Nem reverendát viselt, hanem sűrű, térdnadrágos turistaruhát, vastag térdzoknit. Mikor először, még Párizsban találkoztam vele, már meglehetősen kopott volt az öltözéke. Két év múlva, Amerikában meg különösen nem keltett elegáns benyomást. Párizsban csak futólag találkoztunk. Bár alakja és egész lényé első pillantásra határozottan rokonszenves volt nekem, közelebbi kapcsolatba nem kerültünk

egymással. Figyelmeztettek ugyanis, hogy vigyázzak Ottokár Félix atyával...

A politikai menekültek világában tenyésző mérges vadhajtások egyikének bizalmatlanság a neve. Egyik száműzött sem bízik a másikban, s ha tehetné, még önmagát is árulással gyanúsítaná, olyan zavarossá válik a lelke a hontalanságban. – Ki ez az osztrák káplán? – kérdezték a többiek. – Miért kellett ennek menekülnie? Nem tudunk róla semmit. Nem valószínű, hogy – akár szóval, akár tettel – ellenállt volna a náciknak, hisz az osztrák klérus békét kötött velük az Anschluss után. Nem a párt küldte ide ezt a térdharisnyás, gyanús papocskát, hogy szimatoljon közöttünk? Es hogy jött át a határon? Egyébként a minap is látták a Lilié utcában. A Lilié utcában van a német nagykövetség.

Ostobaságnak tartottam ezt az egész fecsegést, mégis, lehetőleg kerültem a papot. Nem is gondoltam volna, mennyire megörülök majd neki, amikor a Saint Louis-i Hunter's Hotelban váratlanul benyit a szobámba. Most nemrég történt, 1941 késő őszén. Előző este tartottam egy előadást, melynek során a modern emberiség válságát taglalva, azt igyekeztem bizonyítani, hogy az istenhit elvesztése a legfőbb oka minden nyomorúságunknak.

Félix atya is ott volt az előadáson, s most néhány dicsérő szóval méltatta. A helyes úton járok, mondta, s ha továbbra is megmaradok rajta, akkor bizonyára rátalálok korunk kétségbeesett nihilizmusának még mélyebben rejlő titkaira is. A pap sápadt volt és fáradt, és rosszul táplált ember benyomását keltette. Amikor azonban segítőkészen a hogyanra felől érdeklődtem, elutasító kézmozdulat volt a válasz. Mindene megvan, ami kell. Saját magáról és a körülményeiről már akkor sem volt hajlandó beszélni, amikor kétszer vagy háromszor Párizsban találkoztunk. A társalgás most is csak általánosságokat érintett, ám közben hirtelen eszembe jutott, miféle gyanúsítgatások kaptak lábra annak idején a menekültek körében vele kapcsolatban. Most, hogy itt ült előttem ez a férfi, még hihetlenebbnek éreztem mindezt. Nem tudtam uralkodni magamon, s bár a tapintat nem engedte volna, önkéntelenül kicsúszott a számon a kérdés, hogy ugyan milyen események következtében kellett elhagynia hazáját.

Rám nézett hosszasan; a viharvert, megnyerő arc szeplőivel és tág pórusaival sűrűn erezett falevélhez hasonlított. Tüskésen meredező haja alacsony, de szépen barázdált homlok felett vöröslött. Mélyen ülő, pillátlan szemének villanása nyugtalanságot keltett az emberben.

– Hálás vagyok önnek – kezdte a káplán –, hogy éppen ezt kérdezte tőlem, azt a régi-régi dolgot, és nem arra volt kíváncsi, hogy sikerült megszöknöm a franciaországi koncentrációs táborból, hogy jutottam át a német vonalakon, hogy lopóztam át a Pireneusok rejtekösvényein, egyszóval, hogy nem ezek a kalandok érdeklik, amelyek végül is mindannyiunkkal megestek.

– De miért a hála?

Egy darabig hallgatott, mielőtt felelt volna, bár akkor sem a kérdésekre válaszolt.

– Bizony, szegény Fürst Aladár egész nap nem megy ki a fejemből. Ebben persze az ön előadása is ludas. – Csodálkozásomat látva, elnézően mosolygott: – Milyen derék, jóságos ember is volt ez a doktor Fürst Aladár. Ő esett el elsőként ebben a nagy háborúban, amelyben az ellenség az egész világnak ellensége. De nem tud senki az első esetről, hősi haláláért nem jár kitüntetés. Pedig mennyivel nagyobb az érdeme, mint azoknak, akik egyszerűen elesnek a háborúban.

– Miféle háborúról beszél? Hisz 1938-ban, amikor Ausztriát bekebelezték, még nem volt

háború.

– Majd mindjárt meglátja – bólintott a káplán –, hogy a nagy háború már akkoriban elkezdődött... Éppen az a gondolat foglalkoztat tegnap óta, hogy rábízom önre, mintegy a kezébe teszem le ezt az elfeledett történetet. Ért engem?

– Milyen történetről beszél?

A káplán védőn emelte kezét érzékeny szeme elé, mert vakító délutáni nap élesen tűzött be a szobába, melynek ablaka Saint Louis hatalmas parkjára nyílt.

– Arról, amelyik egy zsidóról szól, egy zsidóról, aki nem volt hajlandó káromolni Isten nevét – kezdte halkán Félix, majd néhány pillanat múlva így folytatta: – Ez az igaz történet a meggyalázott és újból helyreállított keresztről szól...

2

Ottokár Félix atya Parndorfban volt plébános; Burgenland északi részén fekszik a kis helység, az erdős Lajta- hegység és a nagy Fertő tó nádas-mocsaras parkjai között. Burgenland – vagyis a „várvidék” mely nevét a délnyugati dombjait koronázó középkori várakról kapta, Ausztria legifjabb, legszegényebb és sok szempontból legkülönösebb tartománya. Az első világháború előtt Magyarországhoz tartozott, de a magyarok a békeszerződések értelmében át kellett hogy adják osztrák szomszédjuknak. Burgenland tipikus határvidék: Magyarország, Szlovákia, Jugoszlávia és Ausztria találkozik itt egymással. Ennek megfelelően lakossága is elég tarka képet mutat: magyar földbirtokosok és osztrák parasztok, szlovák zsellérek és zsidó kereskedők, horvát iparosok meg cigányok élnek itt egymás mellett, no meg a kunok rejtélyes törzse, akiket a tizenhetedik századbeli török háborúk sodortak egyre nyugatabbra.

Maga Parndorf, kör alakú piacterével, a libaúsztatóval és alacsony, gólyafészkes szalmatetőivel egyike a környék vigasztalan templomos községeinek; szarmata jellege búskomor ellentéte éppen a kedves és vidám osztrák tájnak. Ki gondolná az efféle falucskák láttán, hogy itt van a közelben Bécs és az Alpok fenséges világa? Hajszálpontosan itt húzódik Kelet- és Nyugat-Európa határa. Parndorf egyetlen nevezetessége az, hogy a Bécs-Buda- pest főútvonalon fekszik, és az Orient-meg az Arlberg- expressz ragyogó kocsisora keresztülroboz a parányi állomáson, míg sem Kismarton, sem a tartomány többi nagyobb helye *nem* dicsekedhet efféle világra szóló kitüntetéssel.

Hogy Félix Jedlesseből, a bécsi munkáskülvárosból, ahol a nagytemplom káplánja volt, miért került az isten háta mögötti Parndorfba, nem derült ki számomra világosan. Mivel azonban erre az áthelyezésre harmincnégyben került sor, a kormánycsapatok és a szocialista munkásság között lezajlott gyászos ütközetek után – ki ne emlékeznék az összeomlás felé vezető út eme történelmi stációjára –, nem éppen ok nélkül feltételeztem, hogy a káplán a véres február során kompromittálta magát, és afféle büntetésnek számított ez a száműzetés. Mivel Félix erre célzást nem tett, én, gondolom, joggal, szégyelltem megkérdezni a dolgot.

Parndorfban volt egy kis zsidó hitközség is. Körülbelül tíz családról lehetett szó, összesen harminc-negyven főről. Szülőföldünk minden kis helységében voltak ilyesfajta hitközségek,

Kismartonban és Mattersdorfban, északon Petronellben és Kittseeben, ahol Ausztria, Cseh-szlovákia és Magyarország határa találkozik, délen pedig Rechnitzben, a jugoszláv királyság határán. Ezek a hitközségek többnyire néhány régi családból álltak, melyeket országszerte rokoni vagy sógori szálak fűztek össze. Mindenütt ugyanazokra a nevekre bukkanhattunk: Kopf, Zopf, Roth, Wolf, Fürst. A milliomos kismartoni Wolf család mellett Fürsték voltak hitsorsosaik között a legtekintélyesebb emberek, persze egészen más értelemben, mint az előbbieket. Nagy vagyonra nem tettek szert, de a tizenhetedik századtól kezdve egész sor rabbi és tudós került ki közülük, akik azután a gettó különös történetében kiemelkedő szerepet játszottak. A burgenlandi zsidók két dologra voltak büszkék: tudós férfiakra és törzsökös voltukra. Ugyanis más zsidó nemzetségekkel ellentétben rég elfeledték már a vándorlét és a hontalanság átkát. Ők nem jöttek sem Orosz- vagy Lengyelországból, sem Morvaországból vagy Magyarországról, azzal büszkélkedtek, hogy ősidőktől fogva honosak ebben az országban, legfeljebb ha a szomszédos stájer tartományból vándorolt ide, a szabadabb végekre egy részük az üldözött protestánsokkal együtt a reformáció századában.

A Fürst család ugyanabból a Parndorfból származott, ahova a kegyvesztett Félix káplánt száműzték. Ott élt Fürst Aladár; harminc egynéhány éves volt, fiatalon nősült, három gyermekük született, akik közül a legkisebb, egy kisfiú, épp Ausztria fekete péntekjén töltötte be élete harmadik hetét. Fürst Aladár különös és magányos ember lehetett, hiszen bár a filozófiai tudományok doktora lett, s a híres boroszlói héber szemináriumot végezte el, nem tudott okosabbat kitalálni, mint hogy hazamegy szülőfalujának szalmatetői világába, és ott temetkezik el válogatott könyvtárában, amelyet Németországból hozott magával, egyebekben pedig Parndorfban és még néhány szomszédos községben látja el a vidéki rabbi egyszerű hivatalát. Parányi imaházban tartotta az istentiszteletet, továbbá a környék népiskoláiban vallásra oktatta az izraelita gyerekeket.

Magától értetődő, hogy a káplán és a fiatal rabbi szinte nap mint nap találkozott. És mivel mindkettőjük hivatala olyan kényes módon azonos és ugyanilyen módon különböző volt, ugyancsak természetes, hogy még csaknem egy éve is megmaradtak a pusztán köszönő viszonynál. Egy menyegzőn, ahol Fürst Aladár is megjelent, beszélgettek végre először hosszabban egymással. Ezt követően Fürst látogatást tett a plébánián, amit Félix atya nyomban viszonzott. Kölcsönös meghívások következtek, s ettől kezdve azután rendszeresen, bár nem túlságosan gyakran jártak össze. Félix és Fürst között alkalmasint nem csupán hitük különbözősége támasztott gátat, de ott volt az évszázados idegenség is, amit nehéz áthidalni. Ennek ellenére Félix kimondottan rokonszenvezett Fürsttel. Nem is annyira az intellektuel műveltsége és olvasottsága töltötte el csodálattal, hiszen az ilyesmit, gyakorlati ember lévén, nem értékelte annyira; hanem valami más. Eddig ha dolga akadt Jákob valamely fiával, mindig ott látta bujkálni a szemében a védekezést, az alig titkolt *irtózást*, amely a velük szemben valaha oly ellenséges egyház felszentelt papjának szólt, és amely mindenfajta beszélgetésnek szűk határokat szabott. Fürst azonban egészen más volt. Félelmetesen ismerte például a katolikus teológia szakágait (szemmel láthatólag nagy gyönyörűséget okozott neki, ha felszikkasztathatta szellemét): Pált idézte, Tamást, Bonaventurát, Newmant, szinte jobban, mint erre egy gond-baj nyúzta falusi káplán képes lehet. A katolikus pap azonban megéreztte, hogy Fürst Aladár a nagy tudáson túl többet is rejteget: hogy legyőzte magában apáinak ősi és értelmetlen, bár szenvedéseik miatt érthető Krisztus-félelmét anélkül, hogy hajszálnyira is eltávolodott volna saját vallásától. Félix elmesélte, hogy a rabbi egyik megjegyzése mély benyomást tett rá. A zsidó misszió kérdéséről volt éppen

szó, s e kényes témát nem is ő, hanem Fürst hozta elő meglepő elfogulatlansággal.

– Nem tudom, főtisztelendő atyám – mondta a rabbi miért tartja az egyház olyan fontosnak a zsidók megkeresztelését. Hát kielégíti az az eredmény, hogy ezer törtető vagy gyenge lelkű renegát között akad két igazi hívő? No és aztán, mi lenne akkor, ha a világon valamennyi zsidó kikeresztelkedne? Izrael eltűnne. Eltűnne azonban ezáltal az isteni kinyilatkoztatás egyetlen valódi tanúja e világról. A Szentírás ily módon létezésünk által dokumentált igazságból üres és erőtlen mondává lenne, mint akármelyik görög mítosz. Nem látja-e vajon az egyház ezt a veszélyt? S éppen most ne látná a teljes felbomlás pillanatában? Összetartozunk mi ketten, főtisztelendő atyám, de nem képezünk egységet. A rómaiakhoz írt levélben ez áll: Krisztus gyülekezete Izraelre épül. Meggyőződése, hogy amíg az egyház fennáll, fennmarad Izrael is, ám ha Izraelnek, az egyháznak is buknia kell...

– És honnan támadnak efféle gondolatai? – kérdezte a káplán.

– Mindmáig tartó szenvedéseink nyomán – felelte a rabbi. – Mert azt hiszi talán, hogy Isten haszontalan engedte, hogy túrrjuk, amit túrtünk, túléljük, amit túlélünk két évezreden át?

3

Pénteken, március tizenegyedikén, azon a napon, amelyen Ausztriával megtörtént az elképzelhetetlen, a káplán a szobájában ült. Este hét óra volt. Egy órával azelőtt hallgatta meg a rádióban a népszavazás lemondásának hírért és Schuschnigg kancellár tompán hangzó búcsúszavait: „Engednünk kell az erőszaknak”, végül: „Isten óvja Ausztriát!” – majd hosszú csend, melyet ünnepélyes, szívet tépő Haydn-muzsika követett. Félix még mindig a rádió előtt ült, mozdulatlanul, egy helyben. Azon töprengett – egyelőre eredménytelenül –, hogyan kell viselkednie az országra zúdult katasztrófa idején.

Akkor nyílt az ajtó, és Fürst Aladár lépett a szobába. Meg sem várta, hogy a házvezetőnő bejelentse. Fürst ünnepi kabátot viselt. Hiszen sabbath napja volt. Hosszú szempillás, keskeny arca, melyet kis fekete szakáll keretezett, egy árnyalattal sápadtabb volt, mint különben.

– Bocsásson meg, főtisztelendő uram – kezdte elfúló hangon hogy minden bejelentés nélkül rátörök önre... Megkezdjük már az ünnepet...

– Gondolom, hogy ezek az események megzavarják a sabbathot – jegyezte meg a káplán, és odatolt vendégének egy karosszéket. A rabbi azonban elhárította.

– A tanácsát szeretném kérni, főtisztelendő uram... Mert tudja, ezt azért nem vártam, olyan bizakodó voltam, csakugyan egészen... Hallotta-e, hogy a Schoch fiú itt van a környéken már egy hete... SA-Sturmführerként... Összeverbuvált egy egész bandát, parasztsuhancokat, gyutacsgyárbeli segédmunkásokat, munkanélkülieket, és most ott ülnek mind a vendéglőben, és azzal fenyegetőznek, hogy még az éjjel megölik valamennyi zsidót...

– Nyomban elmegyek az öreg Schochhoz – mondta a káplán az a kölyök bizonyára még mindig fél az apjától.

Ez persze nem így volt, és Félix maga is tudta, hogy nem a fiú fél az apjától, hanem az apa rettegi újabban a fiát. Csak azért mondta, amit mondott, mert nem jutott eszébe egyéb, amivel

megnyugtathatta volna Fürst Aladárt.

Az öreg Schoch a járás leggazdagabb szülősgazdája volt, és jó katolikus. Legkisebb fiával, Peterrel azonban nem volt szerencséje. Miután a feltűnően csinos fiú tizenhét évesen teherbe ejtette az apai ház egyik cseléd lányát – ami vidéki felfogás szerint még nem bűn –, ütötte-verte a várandós lányt, majd bőröndjéből ellopta az összes megtakarított pénzét. A történetnek híre ment, és az öreg Schoch, aki különben majomszeretettel csüngött a fián, és annak korábbi csínyjeit nemigen vette a szívére, ezúttal rettentő dühös lett. El is küldte Pétért a leobeni erdészeti iskolára. Mivel azonban a mihaszna hatszor egymás után megbukott a népiskola legalsó osztályából, és még írni, olvasni se tudott rendesen, már a felvételiről kipenderítették szégyenszemre, holott a próba aztán a legutolsó favágó legénynek is gyerekjáték lehetett. Odahaza nem számolt be kudarcáról, hanem ott maradt a városban, az ottani nyüzsgő élet jobban tetszett neki, mint a hazai, és elszórakozott egy csomó pénzt, amit az öregétől állítólagos tanulmányi célokra csalt ki. Peter pályafutása normális időkben bizonyára rossz véget ér, napjainkban azonban kapóra jött neki a Harmadik Birodalom által jól fizetett „mozgalom”. Ez, messze tekintő bölcsességgel, ilyen semmirekellőket nyert meg magának, hiszen ha valakinek nincs tehetsége az ábécéhez, az még nem zárja ki, hogy a kíméletlen erőszak híve ne lehessen. Éppen ilyen, mindenre elszánt gonosztevőkre volt szüksége a mozgalomnak ahhoz, hogy az első csapást mérje az osztrák nép ellenállására. Egyes pártvezérek különleges jóindulattal viseltettek Peter iránt, s e rokonszenvet nem utolsósorban sudár természetnek, aranyszőke hajának, semmitmondó, szabályos arcának köszönhette. A kopasz, hájas és csámpás vezérekkel összehasonlítva ő volt a fajelmélet legpompásabb illusztrációja, a tökéletes északi faj megtestesítője. A fényképészek naponta tették nála tiszteletüket, s a sokszorosított felvételek nem egy német fajvédő hivatal mintapéldányaivá váltak. A gazdag parasztfiúból tehát „illegális harcos” lett, és a napi öt schilling támogatást sem utasította vissza a párt pénztárától: jó volt cigarettára. Pár vakmerő gaztett a párt érdekében máris nevet szerzett neki, és amikor több hónapra börtönbe csukták, azoknak a mártíroknak a sorába lépett, akiknek megváltást hoztak a Berchtesgaden utáni napok. Ez volt hát az ifjú Schoch, akinek már a neve is borzadállyal töltötte el Fürst Aladár doktort.

A rabbi most végre leült. A káplán odanyújtott neki egy pohárka pálinkát:

– Nem kell mindjárt a legrosszabbra gondolni – jegyezte meg.

– Hogyhogy nem kell... – mondta Fürst. – Talán nagyon is... Hallgasson rám, fő tisztelendő uram. Egy óra múlva személyvonat indul a magyar határ felé. Nem lenne-e jobb, ha... úgy értem... Adjon tanácsot. Persze a feleségem szegény csak három napja kelt fel a gyermekágyból. Mit tegyek, fő tisztelendő uram, adjon tanácsot, a dolog gyanús nekem, felettébb gyanús...

És Felix atya most olyasmit tett, amit sosem fog magának megbocsátani. Ahelyett, hogy vállalt volna, ahelyett, hogy azt mondta volna: „Nem is tudom, mi lenne most a leghelyesebb”, tanácsot adott Fürst Aladárnak, határozott tanácsot, még hozzá rossz tanácsot. De ki tudhatja ilyen helyzetben, mi a jó tanács és mi a rossz?

– Hát itt hagyna mindent cserben, ilyen gyorsan, Fürst doktor úr? – kérdezte. – Még az új kormány összetételét sem ismerjük... Ki tudja, talán egészen másképp lesz minden Ausztriában, mint ahogy gondolná... Várjon még egy-két napot...

Fürst Aladár csaknem megkönnyebbültnek látszott.

– Köszönöm a tanácsát... Talán igaza van, végül is az osztrákok nem németek, s én mindig jó

hazafi voltam. Rettenetesen nehéz lett volna itt hagyni a házunkat, családom már időtlen idők óta itt él, a temetőben még középkori sírköveink is vannak, és én magam is visszajöttem a nagyvilágból ide, Parndorfba... Talán...

A káplán kikísérte a csillagfényes éjszakába.

– Holnap majd átnézek magukhoz – búcsúzott tőle. Fürst pedig azt mondta még, mielőtt gondterhelten távozott volna:

– Csak egy dologtól félek, főtisztelendő úr, attól, hogy a mieink nagyon elpuhultak már, kiveszett belőlük az üldöztetések során őseink ereje és tartása... Jó éjszakát.

4

Másnap reggel kilenckor – a káplán azon töprengett éppen, meddig merészkedhet vasárnap az evangélium után mondandó szentbeszédében – lárma és kiabálás zavarta meg; a főtér felől jöttek a hangok, és áthatoltak zárt ablakán is. Nyomban kirohant a házból, úgy, ahogy volt, kabát, kalap nélkül. A téren hatalmas tömeg állt, annyian összeverődtek, mint máskor hetipiac idején sem. A sivár parndorfi puszta falvaiból, de még a Fertő tó menti falvakból is eljött a nép, jó „hecc” reményében: szőlőművelők, béresek, cselédlányok, a közeli gyutacs- és cukorgyár néhány munkása, meg egy csomó lézengő, munkanélküli, akik nem kaptak állami segílyt, és mostanában mindig ott voltak, ahol valami zűrzavar támadt. A tömeg magját egy csoportnyi, szép rendben felsorakozott fehérharisnyás alkotta, akik ruházatukat barna inggel és horogkeresztes karszalaggal egészítették ki. Parndorf legtekintélyesebb épülete előtt helyezkedtek el. Nyilvánvalóan megengedhetetlen, hogy a pompás épület épp a Fürst család tulajdonában legyen, egyébként ez volt a faluban az egyetlen emeletes ház, de hát Fürst Aladár igazán nem tehetett róla, hogy egyik őse vagy ötven évvel ezelőtt volt olyan óvatlan vagy fennhéjázó, hogy itt, a nádtetős kunyhók világában ezt a jóformán városias objektumot megszerezte. A földszinten, a kaputól kétfelől két nagy üzlet foglalt helyet, Dávid Kopf „polgári sütödéje”, és Sámuel Roth Fiának „vegyes- és gyarmat- áru-kereskedése”. Ezeknek az üzleteknek a tulajdonosai, a feleségük, gyerekeik és kisegítőik ott álltak a kapu előtt kis csoportban, a csoport közepén pedig a rabbi, az egyetlen, aki magasba emelte a fejét, és nem látszott letörtnek. A reszkető embercsoporttal szemben helyezkedett el Peter Schoch, e katonai akció parancsnoka. Szemmel láthatóan élvezte, hogy automata fegyvert tart a kezében, melynek csöve Fürst Aladárt vette célba. Peter mellett alacsony, torz kis emberke állt, fémkeretes szemüveggel, a fején piros szolgálati sapkával. Parndorf állomásfőnöke volt, Ignaz Inbichler úr. Peter Schoch, egyébként festeni valóan szép fiú, épp befejezte szónoklatát, melynek metszően gúnyos hangnemét sikerrel leste el a párt-istenek rádióbeszédeiből:

– Német néptársak, túrhetetlen a német néptársak számára, hogy mindennapi kenyérüket a zsidó pékségből kapják. Nem túrhetjük, hogy a nemzetközi zsidóság továbbra is macesszal mérgezze ártatlan gyermekeinket. Az idő már elmúlt, és ez itten egy történelmi pillanat. A német nép nevében árjásítottnak nyilvánítom a Kopf-féle sütödét... Helyén néptársunk, Ladislaus Tschitschevitzky nyit új üzletet... Sieg-Heil...

Peter Schoch igyekezett hivatalos nyelven szónokolni, szavain azonban mindenütt átütött a

durva tájszólás. A barnaingesek is elüvöltötték a maguk Sieg-Heiljét. A tömeg viszont furcsa módon csendes maradt, mindenkit közönyös kíváncsiság töltött el. Most a szemüveges, piros sapkás kis emberke vette át a szót. Akárcsak Berlinben, e határ menti fészekben is munkához látott a nemzetiszocialisták két alapvető típusa. Schoch testesítette meg a feltétlen hősiességet, Inbichler pedig a diplomáciát, amely kedélyesen rákacsint az áldozatra, és megveregeti a vállát, miközben a másik hősi aktusként hasba szúrja. Imígyen szólott hát Inbichler, az állomásfőnök a kapu előtt szorongó, megsemmisült embercsoporthoz:

– Uraim, szép rendben megy majd minden, nálunk nem fordulhatnak elő vad atricotások, parancs szerint zajlanak az események, a németiség egyenlő a szervezethez. .. A hajuk szála nem fog meggörbülni... Alá kell írniuk csupán egy kötelezvényt, hogy teljességgel önként mondanak le ingó és ingatlan tulajdonukról, és elhagyják a német földet... Ez utóbbinak határideje ma délután négy óráig terjed, visszavonhatatlanul... Ha öt óra után e ház lakói közül bárkit is itt találunk, a dolog kellemetlen, hangsúlyozom, igen kellemetlen következményeiért egyedül ő maga lesz a felelős. Én sajnos nem segíthetek rajta. Két útja van csupán a zsidókérdés rendezésének. Végtelen jóságában Führerünk a második utat választotta...

A káplán nyomban megértette, hogy semmit sem érhetne el itt, legfeljebb magát is feleslegesen bajba keverné. Hazarohant hát, és nyomban végigtelefonálta a csendőrőrsöt, a járási vezetőséget, végül a kismartoni tartományi kormányt. De mindenütt kitérő vagy elutasító választ kapott. Senki nem tehetett a legjobb akarata ellenére se semmit azok ellen a kétes elemek ellen, akik pillanatnyilag uralják a közhangulatot. Mert párttagokról van szó, s a párt közvetlenül Berlinből kapja parancsait. A drót túloldalán megszólaló hangokon kínos zavar érződött. A hivatalnokok egyetlen őszinte szót sem mertek ejteni, hisz a vonalakat nyilvánvalóan ellenőrizték. Felix atya ekkor gyors elhatározással felkeresett egy földbirtokost, akinek autója volt; az autóval azután egy fél óra múlva már Kismarton felé száguldott. Ott elment Ponciustól Pilátusig, és végül Burgenland apostoli kormányzójánál *kötött* ki, az egyházmegye elöljárójánál, egy bizonyos Monsignore Ezmegaznál. A prelátus ridegen fogadta. Mivel Bécsben a legmagasabb egyházi hatóságnak az a véleménye, hogy az új vezetőség iránt, mely a tanítás szerint szintén Istentől való, bizalmat tápláljon, a vidéki plébános uraknak is csak azt tanácsolhatja, hogy őrizzék meg pártatlanságukat. Pontosán tudja, mondta továbbá a prelátus, mit terveznek ma a legtöbb helységben, leghatározottabb óhaját fejezi ki mindazonáltal, hogy egyházi személyek az elűzött zsidók ügyébe semmilyen módon be ne avatkozzanak. Ezek az események kétségkívül elítélendőek, de a legkevésbé sem tartoznak a plébános urak hatáskörébe. S a prelátus, kezét összekulcsolva, így fejezte be szavait:

– Imádkozzunk a zsidókért, de ne tévesszük szem elől mindenekelőtt azt az örök igazságot, mely szerint minden felsőbb hatalom az Istentől való...

– Még akkor is, monsignore, ha az Úristen a sátánt segíti hatalomra? - kérdezte nem éppen az engedelmesség hangján a káplán.

– Még akkor is – erősítette meg mindenfajta megalkuvásra készen a monsignore.

Hazafelé tartva a káplán gondolatai is egyre inkább afelé hajlottak, hogy bölcsnek tartsák a kardinális meg a prelátus álláspontját. Védelemre szorul itt más is, nem csak az a néhány kirabolt és elűzött zsidó. Magát az egyházat is veszély fenyegeti. Nem az lesz a legjobb, ha a következő napokban magára zárja a parókia kapuját, vasárnap nem prédikál a misén, és kerül minden

nézeteltérést? Valószínűleg ehhez is tartotta volna magát, ha gondolatai közé nem tolakodtak volna oda újra meg újra Fürst Aladár szavai: „Meggyőződésem, hogy amíg az egyház fennáll, fennmarad Izrael is, ám ha Izraelnek, az egyháznak is buknia kell...”

5

Amikor a káplán Parndorf főterére visszaérkezett, a templom toronyórája épp hármat ütött. Fürst Aladár háza előtt ott állt a Moritz Zopf-féle szállítási vállalat két teherautója.

A pékségből, a vegyeskereskedésből és a házból sorra cipelték ki a berendezési tárgyakat, ágyakat, szekrényeket, asztalokat, székeket, és felrakták az egyik teherautóra. Inbichler állomásfőnök megvizsgált minden egyes darabot, beleegyezése nélkül ugyanis semmit nem vihettek magukkal az elűzöttek. Ha valamelyik tárgy megtetszett neki, nyomban félrevitette, s a lopást ezzel a halkán elmormolt varázsigevel lényegítette át: „a német nemzeti javak megőrzése...” A barnaingesek gúlába rakták fegyvereiket, és nevetgélve lődörögtek a helyszínen, Schoch és vezérkara a kocsmában tanyázott, ahol Peter ült az asztalfőn az immár órák óta tartó ünnepi lakománál, melyen hajbókoló buzgalommal jelentek meg Parndorf notabilitásai, élükön a polgármesterrel. Szélcsend volt, furcsa, tejszerű köd telepedett a helysége. Az elűzöttek csoportja még három családdal növekedett. Most már több mint harminc főről volt szó. A káplán csodálkozott, milyen lázasan, milyen fejtellenül rohangálnak ide-oda, százszor is fordulnak, értelmetlenül, láthatóan minden terv nélkül. A gyerekek tágra nyílt szemmel lesték, mi ez a nagy felfordulás. De szemmel láthatóan mind a végsőig elcsigázottak voltak, és tétova árnyakhoz hasonlítottak, melyeket towarepít a sors pusztító szélvihara. Keresztények nem észlelhették ezt a szelet, pedig heves lökésekkel zúgott át a tér felett.

Félix atya belépett a rabbi lakásába. Fürst felesége, egy Németországból származó törékeny, kék szemű asszony, aki alighogy felépült a szülés után, riadtan tett-vett a szobában. Ágynemű-, asztalkendő- és fehérenemű-halom közepén állt, tele útikosárba próbálta belegyömöszölni a holmit. Szeme tágra nyílt a gyengeségtől és a döbbenettől. A másik szobából békés gyerekzsivaj hallatszott, meg egy csecsemő követelőző nyöszörgése.

A káplán a könyvespolcoknál találta Fürst Aladárt. Pár száz kiválogatott könyv tornyosult körülötte, de a rabbi nem azokkal törődött, hanem olvasott, fogta kezében a könyvét, szája szögletében mosoly játszott. Ez a látvány, ahogy ez a zsidó férfi ott áll és olvas összeomló világa kellős közepén, mélységes benyomást tett a káplánra.

– Fürst doktor uram – mondta –, sajnos rossz tanácsot adtam önnek. De a lelkipurdalás nem használ már egyikünknek sem. Hát ki tudhatta ezt... Szerencsére van magyar útlevele. Talán az Úristen még jobb sorsot is szán önöknek, mint nekünk... Talán ki akarja menekíteni népét, melynek megnyilatkozott, a veszélyek földjéről...

Fürst Aladár hosszú pillantást vetett a papra, akit ez a tekintet úgy megindított és megnyugtató, hogy maga is nekiállt segíteni, hordta a kiválogatott könyveket a házból.

Egy óra múlva készen álltak. Inbichler az elűzöttek legértékesebb holmiját mind visszatartotta, a legszebb bútorokat, minden ezüstneműt, a nők ékszereit, az értékpapírokat és a készpénzt, amihez *könnyen* hozzáférhetett, mert a kiutasítottakat sorra levetkőztették, és alaposan

megmotozták. A rabbi közönyösen, réveteg tekintettel állta ezt a megaláztatást, melyhez a parasztok is hozzájárultak a maguk gúnyos megjegyzéseivel, úgyhogy Félix már szinte bosszankodott a türelmén. „Én bizony nem hagynám magam” – gondolta. A rabbi könyvtárát viszont megvető pillantással engedte át az állomásfőnök.

Mivel azonban „rendnek kell lenni” – és „a németiség – szervezettség”, Inbichler úr minden visszatartott tárgyról elismervényt nyújtott át a szerencsétleneknek, ekképpen a rablás hivatalos aktussá változott. Peter Schoch, aki az első teherautó vezetője mellett foglalt helyet, dühösen jelezgetett már. Négy óra volt. Legkésőbb hatkor besötétedik.

A barnaingesek feltaszigálták, felrugdosták az elűzötteket az első szállító autóra, ahol azután három hosszú pádon kellett elhelyezkedniük. Most kezdtek keservesen sírni a kisgyerekek. A falu népe csak állt ott, halálos némaságban, kíváncsi pillantások röppentek, de nem lehetett tudni, helyeslik vagy elítélik a történeteket. Schoch emberei hozták már a motorkerékpárjaikat, indulásra készen álltak. Félix káplán akkor odalépett Ignaz Inbichlerhez, és megállt közvetlenül előtte.

– Állomásfőnök úr – mondta és kihúzta magát –, nem tudom, törvényes parancsra cselekszik-e így, s ha igen, kinek a parancsára... De figyelmeztetem, hogy ha saját önszorgalmából tette mindezt, egyszer még felelni fog, így vagy úgy. Ezek az emberek bebizonyíthatóan itt élnek Parndorfban háromszáz éve, és a népnek sosem volt oka panaszra miattuk... Lehet, hogy városon másképp van mindez, itt azonban így volt... Most épp eléggé halálra rémítették őket, ha büntetés kell, hát ez legyen elég büntetésül, és hagyják abba a dolgot, várják meg, amíg a kérdés törvényes rendezésére sor kerül...

A torz, szemüveges emberke gyönyörűségteljeset szippantott cigarettájából, majd egy egész füstfelhőt fújt a pap arcába.

– Csak várja meg a sorát, főtisztelendőm – suttogta szelíden –, lesz gondunk mindenkire. És a csuhás urak lesznek a következők, erre megesküszöm... Ha azonban még egy szót szólni merészel ezeknek a piszok zsidóknak az érdekében, hát nyomban csatlakozhat is hozzájuk...

– Meg is teszem – mondta a káplán, és egy ugrással a teherautón termett. Maga sem tudta, hogy született meg benne ez az életveszélyes elhatározás. Elhatározásnak talán nem is lehetett nevezni. Mintha nem is az akarata irányította volna ezt a cselekvést. A zsidók értetlenül néztek rá. Fürstné mellett volt még hely. Az asszony a csecsemőt tartotta a karjában, miközben az apa az icipici kislányát próbálta nyugtatni. A káplán a rabbi legidősebb gyerekei a négyéves kisfiút vette az ölébe, tréfálkozni kezdett vele.

A motor felzúgott. A hatalmas kocsni nagy lökéssel indult meg, mert az út tele volt egyenetlenségekkel. A második kocsni követte. Mögöttük motorkerékpárok dübörögtek fenyegetően.

A menetoszlop elhaladt Neusiedl mellett, a nagy országúton hajtottak végig, a tó mentén, melyből azonban nem látszott semmi, a magyar határ felé. Hogy miért nem a hegyeshalmi nagy határállomást választották – a műutat –, az Schoch titka maradt. A zötyorgő teherautóban senki

sem szólt egy árva szót sem. Ottokár Félix atya olykor megkísérelte, hogy bátorságot öntsön a kitaszítottakba, de mind csak a süketnémák erőlködő és elmosódó tekintetével bámultak rá. Már elhagyhatták a rusti kőfejtőhöz vezető elágazást, amikor a tó felől az alkony meghozta a sűrű, fojtogató ködöt, melytől a környék népe oly babonásan retteg. Schoch álljt parancsolt a menetoszlopnak. A barnaingesek leugráltak motorkerékpárjaikról. Rövid parancs harsant:

– Leszállni! Lerakodni! A kocsik vissza!

A pokoli ködben, mely a nappal utolsó fényét is elnyelte, rávetették magukat az SA-k a második teherautóra. Fiókos szekrények, kredencek repültek, gondosan óvott háztartási eszközök, edények, lábasok, és dőndülve-reccsenve zuhantak az út mocskába, törtek ripityára. A nők fájdalmas kiáltása hallatszott.

Félix csuklón ragadta Schochot, és ráordított:

– Hát ez meg mi? Megőrültek maguk?

A Sturmführer úgy mellbe taszította a papot, hogy az hátratántorodott: – Pofa be, csuhás, majd te is megkapod még!

És most a rabbi könyvei következtek, verdeső madár csapatként követték az összetört holmikát. Fürst Aladár odarohant. Amikor azonban a káplán lehajolt, hogy legalább egyik-másik könyvet megmentse, Fürst leintette, egy lemondó, legalábbis a pap úgy látta, már-már a groteskségig zsidós mozdulattal: – Minek? Hát nem mindegy... Ha úgyis vége, akkor veszítsünk el csakugyan mindent, de mindent... – mormolta éneklő hangon maga elé, hosszúkás fejét jobb vállára hajtva.

– Irány az úttól balra – vezényelt Schoch –, menet, indulj!

És a barnaingesek nekihajtották a tétovázókat a mezőnek, öregeket, fiatal egyképp. Senki nem maradhatott le. Az aggokkal, a gyerekekkel mit sem törődtek. Ha valamelyikük beledöglük az erőltetett menetbe, annál jobb. Teljesen védtelenek voltak, törvényen kívüliek, olyanok, akiket nem oltalmaz többé állami hatalom, ellenkezőleg! Hisz Anglia, Franciaország és Amerika kormányai is nemhogy határozott tiltakozásra nem szánták el magukat, hanem sietve kinyilvánították, hogy tartózkodnak a beavatkozástól más országok belügyeibe. Nemcsak a párt vezető körei, hanem az egyszerű partizánok is tudtak róla, hogy Mr. Chamberlain, az angol miniszterelnök elvbarátaival egyetemben szemet huny az események felett, sőt hallgatólagos beleegyezésével, baráti érzülettel támogatja azt a harcot, melyet a párt a zsidó bolsevizmus ellen folytat – ez utóbbit egyébként Parndorfban Fürst Aladár képviselte. Mikor nyílik mód civilizált időkben, Európa szívében, büntetlen, szabadalmazott embervadászatra, ha nem itt és most?! Efféle ösztönök kavarghattak a barnaingesek vérében, pezsdítően. És a vadászok dőltek a nevetéstől, ahogy nézték az árnyak is gyenge „vadak” csetlését-botlását.

A köd egyre sötétült. A káplán egyszerre csak azt érezte, hogy bokáig, majd térdig jéghideg vízben gázol. Belekeveredtek a mocsárba, mely Mörbischnél a tavat szegélyezi. Félix magasba emelte a négyéves kisfiút, akit addig kézen fogva vezetett. A bal karján vitte, miközben jobbával a csecsemőt szorongató, lépni már alig tudó anyát támogatta...

És itt szünetet tartott az elbeszélő. Tág pórusú arca mereven nézett rám, szürke szemének pillája se rezdült. Kihasználta ezt a szünetet, és megkérdeztem:

– És ott, a mörbischi mocsarakban feltette a kérdést, káplán úr, hogy mindez miért van így?

– Nem is tudom, hogy mit gondoltam akkoriban – felelte. – Valószínűleg semmit. De ma úgy vélem, hogy az emberiségnek szüntelenül büntetnie kell önmagát... Méghozzá a szeretetlenség bűnéért... Mindaz, ami ma történik, bizonyos módon annak az iszonyú szeretetlenségnek a tükröződése, amely világunkat betölti...

7

Csoda volt, hogy e „kis kerülő” után viszonylag hamar kikeveredtek a mocsárból, és elérték megint az utat. És még nagyobb csoda, hogy senkinek nem esett baja, senki sem dőlt ki a sorból. Leszállt az éj, leszállt, metsző hideggel, és felszakadozott a köd. Megpillantották Mörbisch fényeit. Futni kezdett mindenki. Mörbisch utolsó házai mögött ott a vágyva vágyott határ. Mert a haza, mely tegnap még meghitt és megszokott élet fészke volt, kezdettől fogva az, most pokollá változott, hátra se forduljunk, vissza se nézzünk rá!

Az éj sötét volt. Jeges szél támadt. Az osztrák vámbódé fölött már a hódítók zászlója lengett. Amikor azonban a még le sem váltott határőrök megpillantották az SA-pribékeket áldozataikkal, nyomban eltűntek, mint a kámfor. Nyitva állt az út az alig száz lépésnyire levő magyar határőrshöz. Fürst Aladár összegyűjtötte az elűzöttek útleveleit. Néhányuknak, köztük neki magának is, magyar papírjai voltak, mivel a saint-germaini és a trianoni békeszerződés után sok burgenlandi, különböző okokból megtartotta magyar állampolgárságát. Kétség sem férhetett hozzá, hogy a magyar határsorompó készségesen megnyílik legalábbis azok előtt, akik szabályos iratokat tudnak felmutatni. így rendelte a törvény és a jog! A rabbi átment az iratcsomóval a magyar oldalra. A káplán is vele tartott. Peter Schoch követte őket, elégedetten lóbálva a karját, fütyörészve. Odaát az irodán a vámos még csak rá se nézett az útlevelekre.

– Van, kérem, az uraknak engedélye a bécsi magyar királyi főkonzulátusról? – kérdezte rendkívül udvariasan. Fürst Aladár szája elfehéredett.

– Miféle engedélyről beszél, az istenért?

– Rendelet szerint mai nap délelőtt tíz órától kezdve a határátlépés csak főkonzulátusi engedéllyel történhet.

– De hát ez lehetetlen – dadogta Fürst elképedve –, semmit sem tudunk a dologról, és nem is állt volna módunkban, hogy megszerezzük az engedélyt. Mindössze hat órát adtak nekünk, és halállal fenyegettek, ha...

– Nagyon sajnálom – vont a tisztviselő a vállát –, de nem tehetek semmit. Az uraknak be kell mutatniuk a konzulátus engedélyét.

Schoch ekkor odalépett, és az asztalra vágta a „kötelezvényeket”, melyek szerint az elűzöttek saját kezű aláírásukkal tanúsítják, hogy hazájukat önként és bármiféle kényszerítés nélkül kívánják elhagyni.

– Hívja ide, kérem, a parancsnokát – mondta a káplán, olyan hangon, méghozzá, hogy a határőr nyomban felállt, és ellenkezés nélkül engedelmeskedett a parancsnak. Vagy tíz perc múlva karcsú, deres hajú tiszttel tért vissza, akin messziről látszott, hogy még a cs. és kir. hadseregben is

szolgált. A tiszt idegesen forgatta az útleveleket, miközben a káplán éles hangon a következőket mondta:

– Tanú vagyok rá, őrnagy úr, hogy ezeket az embereket néhány órával ezelőtt kirabolták, és a mocsáron keresztül a határhoz űzték őket, kegyetlenebbül, mint az állatokat... Fürst doktor magyar állampolgár, és mint az útlevelekből láthatja, a többiek közül is néhányan... Civilizált emberek között nem létezik olyan törvényszabta előírás, mely megtilthatja efféle oltalomkeresők befogadását.

– Nono, plébános úr – mondta a tiszt, és sötét szeme tele volt keserűséggel, ahogy Felixre nézett. – Megtörténhet egy s más civilizált emberek között is... – Majd hidegen hozzátette: – Nekem is a rendelkezésekhez kell tartanom magamat.

– Alig egypáran vagyunk csak – nyöszörgött Fürst –, és legtöbbünknek rokonai élnek Sopronban... Nem leszünk az állam terhére.

Az őrnagy szinte undorral tolta el magától a kártyaszerűen kiterített útleveleket. A jelenlevők közül senkit sem méltatott pillantásra, sem Felixet, sem Fürstöt, sem Schochot. Homlokát ráncolva töprengett egy darabig, majd határozott:

– Egyelőre menjenek vissza a határ túlsó felére, és várjanak.

A káplán elsörnyedt pillantására ezt mormolta maga elé: – Felhívom Sopront, beszélek a főispán úrral.

8

Az osztrák vámépület előtt volt egy kis térség. Balra a tó nádas partjához vezetett le az út, jobbra sűrű szőlő között veszett el. A barnaingesek motorkerékpárjaik fényszórói segítségével megvilágított színpadot teremtettek a kis téren. Összeterelték a fényszórófényben az öregeket, és a német koncentrációs táborok mintájára azzal szórakoztak, hogy térdhajlítást végeztek a roskatag vénekkel, gyors ütemben: – Feküdj! Föl! Egy-kettő! – Kis idő múlva a nyolcvanéves öreg Kopf, a pék apja, szívgörcsöt kapott, és összerogyott. A káplán már-már azon volt, hogy beáll ő is a megkínzottak sorába, részt vállal megaláztatásaikból. De tisztában volt vele, hogy tettének nem lenne más eredménye, mint hogy a győzelemittas horda diadalmasan röhögne. Azon az éjszakán egy gondolat foglalkoztatta. „Ezeknek a boldogoknak bűnözniük kell, ezek a szerencsétlenek viszont vezekelhetnek.” Nézők gyülekeztek, mörbischbeliek és magyar határőrök. Utóbbiak nem titkolták megvetésüket és haragjukat. A káplán látta, ahogy egy altiszt nagyot köp, oldalba bökve szomszédját: – Ha nekem valaha ilyet kellene átélnem – mondta –, inkább megölném magam és az egész családomat is ott helyben...

Egy óra múlva megérkezett a főispán autója. Sopron, a megyeszékhely, alig pár kilométerre volt a határtól. A főispán barátságos, testes úr, elegáns, ruganyos léptekkel járt, ahogy a magafajta kövérkés emberek jární szeretnek. A piros arcú, hófehér bajszú férfi még ebben a dermesztő hidegben is verítékezett. Miután nyugodt nemtörődömséggel odalépett a fényszórók által megvilágított térség közepére, és maga köré gyűjtött mindenkit, csípőre tette a kezét, hogy testes alakja előnyösebben hasson, majd lábbujjhegyen ringatózva a következőket mondta:

– Gyermekeim, miért csináltok itt nekem ilyen ribilliót... Mit változtathatok én a törvényes előírásokon, hiszen én csak végrehajtó szerv vagyok, a belügyminisztérium rendelkezéseihez tartom magam... Magyarország jogállam, keresztény kurzussal... *De ultra posse nemo teneatur...* Nem teremthetek ilyesmire precedenst. Meg hát minek is? Ha én itt átengedlek ma titeket, holnap mások jönnek megint, és rátok hivatkoznak... És holnap, és holnapután, és így megy majd egész éven át. Ez lenne belőle, be kell látnotok... Magyarország olyan ország, amelynek a kezét-lábát levágták, és csaknem félmillió izraelita állampolgára van, és se szeri, se száma a munkanélkülieknek, az kellene még csak... Hiszen megértettetek, nem? Menjetez hát haza szépen, mindnyájan. Személy szerint nagyon sajnálom persze...

A főispán úgy beszélt, mint valami jóságos öregúr, aki neveletlen gyerekeket akar rávenni arra, hogy hagyják a komizkodást, menjenek inkább szépen haza. Csakhogy intelmei nem azoknak szóltak, akiknek kellett volna: a felfegyverzett barnaingesekre csak olykor vetett egy-egy zavart pillantást.

– Ezek ugyan haza nem mennek innen – mondta ekkor Peter Schoch, megtörve a csendet –, mert előbb fogjuk halomra lőni őket... – És mindenki tudta, hogy a Sturmführer szavai nem üres fecsegést jelentenek csupán. Fürst Aladár megpróbálta előbb nyugodt hangon elmagyarázni, hogy teljességgel lehetetlen ez így... Hogyan tölthetnék csecsemők, kisgyerekek, egy asszony, aki nemrég szült, egy csomó beteg öregember a szabadban (még hogy „szabadban?”), a senki földjén az éjszakát? Nem könyörgött a rabbi, nagyon szelíd hangon mondta el mindezt, mint aki tudja, mi vár rá. De a káplán valóban könyörögni kezdett, esedezett a magas hivatalnokhoz Krisztus nevében, hogy a kitzitottakat legalább egy éjszakára fogadják be a határon túl, mivel sem Mörbisch, sem más osztrák falu nem hajlandó nekik úgyszemint szállást adni, a fenyegetésekről nem is szólva. A főispán szünet nélkül a lábujja hegyén hintázott, és a verítékét törülgette. – De hát miért nehezíti meg a helyzetemet, főtisztelendő uram? – kérdezte. – Azt hiszi, én nem vagyok ember, nem vérzik a szívem? Egyszer s mindenkorra: a kormány lezárta a határt... Valóban sajnálom... – A főispán vigasztalásul intett a sofőrjének, hogy ossza szét azt a kis ennivalót, amit Sopronból magukkal hoztak. Talán véletlen volt, talán a magas beosztású úr jelleméből fakadt, hogy az „ennivaló” javarészt olcsó cukorkákból állt, amelyet a percesasszonyok kínálnak. Az őrnagy a bajuszát rágta, és egyre csak a csizmája hegyére meredt. A főispán akkor félrehívatta őt a káplánnal együtt. Föl-le sétáltak hármában a hivatalos épületek között.

– Eszembe jutott valami – kezdte a megye elöljárója –, talán ez megoldás lehet... *De nem tudhatok róla, ért engem, őrnagy úr?*

És kifejtette a tervét. Az őrnagy színleg engedje át a „társaságot” a határon, az éj folyamán azonban csempéssze vissza őket Ausztriába. Lehetőleg a vízen át. így aztán eleget tettek a törvény betűjének is, az emberiességnek is.

Az őrnagy megállt, kihúzta magát.

– Főispán úrnak csak hunyorítania kell, és ebben az esetben máris megszegem a törvényt. De magam is családapa vagyok, és abba nem mehetek bele, hogy nőket és gyerekeket egyszerűen halomra lőjenek... márpedig az biztos, hogy ez a sors vár rájuk, ha először befogadjuk, később meg kiszolgáltatjuk őket.

– Kérem, kérem, kedvesem, épp csak egy ötlet volt az egész – mosolygott a főispán, és kocsijába szállt, a káplán égnek emelt kezére ügyet sem vetve.

Világosodott valamelyest az éj. Az ezüstös hold sarlója feljött az égre, mintha még élesebb lett volna tőle a hideg. A közeli szőlőben vincellérház körvonalai rajzolódtak ki; szüret idején szokott védelmet nyújtani ez a viskó szél ellen, eső ellen. Oda vitte Fürst Aladár a kicsiket meg az asszonyt. A káplán vette karjába megint a négyéves kisfiút, aki nyomban elaludt. Az őrnagy közben szalmazsákokat, takarókat, kenyeret és kávét hozatott a magyar határőrség laktanyájából. Megparancsolta az embereinek azt is, hogy verjenek két sátrat a kitaszítottaknak, egyet a nőknek, egyet a férfiaknak. A barnaingesek nemtetszéssel nézték, hogy miféle készülődés folyik térfelükön, de nem mertek beavatkozni, mert féltek ujjat húzni egy idegen fegyveres hatalommal, amelynek barátságára és jóindulatára egyelőre még szükség volt. A káplán ellenállt a kísértésnek, hogy bemenjen Mörbischbe, és ott kérjen éji szállást a plébánián. Fürst Aladár is erre akarta rábeszélni, mondván, hogy reggelig már nemigen történhet velük semmi. De Félix viharedzett ember volt, nem sokat számított nála egy átvirrasztott éjszaka. Kért az őrnagytól egy üveg tejet Fürst gyermekei számára. Amikor ezzel az adománnyal a vincellérház felé közeledett, a térről hirtelen éles parancs harsant, Schoch hangja:

– Sorakozó! Férfiak kilépni! Mind!

Az épp aludni tért árnyak feltápáskodtak, és odatámolyogtak a motorlámpák fényébe. Fürst Aladár érkezett utolsónak, mögötte Felix. Az öregek halkán siránkoztak, a rabbi azonban szelíden és egykedvűen meredt maga elé. Peter Schoch ünnepélyesen megindult feléje, apró szemét élvezettel hunyorította össze, ferdére húzott szája semmi jót sem ígért. A barnaingesek teli torokból hahotáztak. Most jött ugyanis a legfőbb mulatság, ami kárpótolni volt hivatva őket a győzelem mámorában éberem töltött éjszakákért. Hiszen ez a Peter fiú, a Sturmführer messze földön híres csínytevő és mókamester. Most ott magaslott szőkén és sudáran a rabbi apró alakja előtt. Schoch jókora horogkeresztet tartott a kezében. Valószínűleg valami nyomorúságos sírkereszt lehetett eredetileg, melyet a mörbischi temetőből hoztak ide, és vékony lécecskéket rászögelve a győzelem szimbólumának alakjára formálták, nyilvánvalóan csakis a kitervelt mulatság kedvéért. Még nem volt elegendő horogkereszt az országban, ezért folyamodott Schoch ahhoz a mentő ötlethez, hogy egy rég elfeledett halott besüppedt sírjáról rabolja el a keresztény végtisztesség jelét. Schoch a magasra emelt hátborzongató jelvényvel megállt alig egy arasznyira a rabbi előtt, mint valami keresztelovag, és ráripakodott:

– Rohadt zsidó! Te vagy a rabbi... Mi?! – Semmi válasz. – Ott ugrálsz tehát pajeszosan sábeszkor a frigládátok előtt, nem igaz, és csókolgatod a frigyszekrényeteket... Mi? – Semmi válasz. Schoch akkor a bal öklével úgy gyomorszájon vágta Fürst Aladárt, hogy az térdre rogyott. Ezután barnaingeseihez fordult:

– Ne mondja senki, hogy rosszul bánunk veletek... Lám, te бүdös zsidó, neked most abban a megtiszteltetésben lesz részed, hogy a mocskos száddal megcsókolhatod a germán faj magasztos jelvényét, és a csuhás énekli hozzá a Kyrrie eleisont...

Fürst Aladár, még mindig térden állva, nyugodtan elvette a horogkeresztet, amelyet Schoch, aki most egy lépést hátrált, odatartott neki. Először tanácstalanul fogta a kezében az ismeretlen halott korhatag, durva sírkeresztjét, amely tavaszi földszagot árasztott. Ottokár Félix csak azért

imádkozott ezekben a feszült pillanatokban, nehogy Fürst valami meggondolatlant tegyen, csókolja meg inkább a horogkeresztet. Akkor váratlan dolog történt.

A káplán szó szerint így mesélte nekem, félbeszakítva elbeszélését:

– Egy zsidó rabbi tette meg, amit tulajdonképpen nekem, a katolikus papnak kellett volna megtennem... Helyreállította a meggyalázott keresztet...

Fürst félig hunyt szemmel cselekedett, mintha álmában tenné, egyáltalán nem sietős, inkább megfontolt mozdulatokkal. Sorra letördelte a kis léceket, melyek a keresztet horogkeresztté torzították. Mivel azonban a kereszttről levált az egyik elkorhadt vízszintes léce is, a helyreállított kereszt tehát már nem lehetett többé a régi. Halálos csend volt. Senki sem akadályozta meg a boldogtalant, hogy lassan széttördelje a győztesek szimbólumát. Peter Schoch meg az övéi nyilvánvalóan nem értették, hogy miféle cselekedetnek a szemtanúi. Több mint egy percig csak álldogáltak, és nem tudták, mitévők legyenek. Tétova mosoly jelent meg Aladár rabbi arcán, amikor odafordult a mellette álló káplánhoz. Mint jogos tulajdonosának nyújtotta át a papnak a keresztet, amely őt, a rabbit nem illeti meg. Félix káplán a jobbába vette. Baljában még mindig a tejesüveget szorongatta. Ekkor a barnaingesek soraiból kiáltás harsant: – Rohadt zsidó, nem hallod, hívnak a magyarok... Futás! – És csakugyan. Fürst Aladár felrezzent, körülnézett, ziháló lélegzetet vett, meglátta odaát a másik vámház fénykörében a magyar katonákat, akik a maguk területére vonultak vissza, és pillanatnyi habozás után, hatalmas, vad ugrásokkal elindult rohanva a magyar határ felé. Az életéért futott. Hiába! Lövés dördült. És még egy. Aztán géppuskaropogás. Fürst Aladár húszlépésnyire sem juthatott előre. A barnaingesek rávetették magukat a földre zuhant férfira, és taposni kezdték szöges csizmáikkal, mintha a föld színével akarnák egyenlővé tenni.

Túlhan magyar parancsszavak harsantak. Feltűzött szuronnyal közeledtek a határőrök a gyilkosok felé harci vágytól remegve. Az őrnagy jött elől, kibiztosított revolverrel.

Schoch és társai otthagyták áldozatukat, felpattantak motorkerékpárjaikra, és nagy benzinbűz kíséretében kereket oldottak. Mert nemcsak pártjuk politikájának volt különleges tehetsége hozzá, ők maguk is eltalálták a gyilkosok hatodik érzékével, hogy meddig feszíthetik a húrt, meddig mehetnek el anélkül, hogy az ügyet veszélybe sodornák.

A sebesültet a határőrök bevitték a magyar őrházba, és ott egy tábori ágyra fektették. Nem volt eszméleténél. Az őrnagy orvost hívott, aki hamarosan megérkezett; két tüdőlövést állapított meg. Ezenkívül több bordája is eltört a nyomorultnak, és súlyos zúzódásokat szenvedett. A káplán Fürstnét támogatta, aki rémületében teljesen megnémult, egy szó, egy hang nem jött ki többé a torkán. Tágra meredt szemmel guggolt a férje mellett, és kétség- beesetten, hangtalanul mozgatta az ajkait. A csecsemő éles kis síró hangja hasított a szoba csendjébe. Az anya nem tudta megszoptatni.

Reggel felé meghalt Fürst Aladár, a parndorfi rabbi. Előtte azonban még magához tért, tágra nyitotta szemét. A káplánt kereste. Arca nyugodt volt, tekintete valahová messze révedt, békésnek látszott.

Halálával Fürst megmentette hitközsége java részét. Az őrnagy megszegte a törvényt, és saját egzisztenciáját is kockáztatva, engedélyezte mindannyiuknak a határátlépést. Az öregek, a betegek, a gyerekek és az asszonyok Sopronba mehettek. Kilenc javakorabeli férfi hátramaradt. Nekik az őrnagy azt tanácsolta, forduljanak északnak. Úgy hallotta, Pozsonynál nyitva a csehszlovák határ.

A tó túlszéljén bizonyára találnak valami járművet is.

10

– És ön, káplán úr? – kérdeztem.

– Hogy én... – ismételte Ottokár Félix gépiesen, miközben vette a kalapját. – Nem rólam volt szó ebben a történetben, amelyet most rábízta önre. De mivel érdeklő, hát elmondom, hogy Parndorfba nem térhettem többé vissza, ez nyilvánvaló volt. Így aztán a kilenc férfival együtt, tizedikként én is átléptem egy őrizetlen ponton a szlovák határt. Egy folyót úsztunk át. Azóta is együtt vándorolok Izrael fiaival országról országra.

Kiléptünk a Hunter's Hotel kapuján az utcára. A nap tündöklőn bukott le épp az óriás park mögött. Péntek volt, s az alkonyat enyhet hozó órája. Az emberek hazafelé tartottak. A forgalom sűrű volt. Az autók négy sorban várakoztak, hogy továbbhajthassanak. Szépek voltak a hajadonfőit járó, fénylő hajú asszonyok. Kacagásuk kihallatszott még az utca zajából is. Béke és boldogság uralta Amerikát.

– Látja – intett Félix hunyorogva a nyüzsgő emberáradat felé látja ezeket a barátságos embereket itt, mind elegáns, jóllakott, és szereti felebarátját. Ezek az ártatlanok még nem is sejtik, hogy már rég belebonyolódtak a háborúba, történelmük első olyan háborújába, ahol valóban létük és nemlétük forog kockán. Nem is sejtik, hogy Peter Schoch fenyegeti őket, talán már itt is van közöttük. Sokan elesnek majd ezek közül a férfiak közül, mert hadba vonulnak, hogy megvédjék népük szabadságát és tisztaságát. Csakhogy sokkal többről van itt szó, mint a szabadságról meg a tisztaságról: a meggyalázott keresztéről van szó, amely nélkül elnyel bennünket az éjszaka. És csak az Isten a megmondhatója, hogy képes-e megtenni egy egész világ azt, amit megtett Fürst Aladár, a gyöngye kis zsidó, a maga erőtlenségeivel.

Szép Ernő: Ne hidd

Ne hidd, ne hidd, ami igaz,
Ami kegyetlen, ami gaz,
Mí ocsmány és alávaló
Ne hidd, ne hidd, ami való.

Hazugság, amit a lap ír,
Félrebeszél az a papír,

Meredt szemekkel aki sug
Az mind gyalázatos hazug.

Ugratnak, játszanak veled;
Nem lehet az, hogy képzeled!
Nem hiheted, ha van hited,
Gazember vagy, ha elhiszed.

Ne hidd el, ne hidd el, mi gaz,
Ordítsd az égre: nem igaz!
Szeme közé kacagj neki,
Ki a borzasztót hirdeti.

Hátrálj, zárkózz el, menekülj,
Vigyázz, ne süllyedj, el ne züllj,
Vigyázz, a szenny meg ne egyen,
Ne rothadj itt elevenen.

Hallod, ne hidd, mi rút, mi vad,
Mi undort és gyötrelmet ad,
A fényképed, meg a tavasz,
S az Igazság, az az igaz.

Csak ami szép, jó, mindig az,
Mit álmodtál, az az igaz,
Mi nem divat, mi nem haló,
Az, ami örökkévaló.

Csak a kedvesség, az öröm,
A pardon, meg a köszönöm,
A gyöngédség, a figyelem,
Csak az az igaz ideleenn.

Csak a segítség, a vigasz,
A barátság, az az igaz.
Csak az a gyémánt-szeretet,
Mi a szívekre veretett.

Beléd döfték a kést: ne hidd,
Kiszaggathatják beleid,
Míg lélegzel s eszmél agyad,
A bűnt tagadd, tagadd, tagadd.

Megmarkolom két válladat,
Szemembe nézz, ne hadd magad,

Tiszta maradj, maradj szabad,
Ne bukj el, meg ne add magad.

Légy tiszta, hős légy, légy erős,
Holtrészeg légy, légy eszelős,
A Földre felhőkből tekints.
Te légy az isten, hogyha nincs.

1942

Juhász Gyula: Élet

Elnéztem sokszor a vásári zajban
A tarka körhintát, amint forog,
Legények, lányok milyen komoly arccal
Utaztak rajta, boldog vándorok.

Keservesen szólt a sípláda, ócska
Únt dallamot kavarva és kopott
A sok faló és ásított a gazda,
A hajtót fárasztotta a robot.

De a nép tódult és tartott a játék,
Csak mindig mások ültek a lovon
S ha jött az este s elterült az árnyék,

Sötéten és üresen állt a sátor,
Mint aki félve kérdezi magától,
Hová repült ujjongó mámorom.

1934

Juhász Gyula: Venit summa dies...

Eljön mindenkinek a pillanat,
Mikor egészen egyedül marad,
Mikor mellette senki, semmi más
És nem segít se átok, sem sirás.

Az élet távol, a halál közel,
Bűnt, balgaságot semmi sem főd el,
Mikor az ember az Írás szerint
Mégméretik és megítéltetik.

Eltűnnek a boldog káprázatok,
Minden, mi az életnek színt adott.
Kialszik a remények csillaga
S a lélek van a pusztában maga.

1934

Dull Ernő: Egy mondat a rezsicsökkentésről

Ha egyszer valami nem megy,
miért nem lehet félreállni,
utat engedni a tudósoknak
és nem hazudni tovább?

Húrok

Vasáros András: Friday night in Budapest

– *In memoriam Paco de Lucía* –

Csodálatos zenei élményben volt részem 1996. október 11-én a Budapest Sportsarnokban. Több mint 20 ezer emberrel együtt vártam arra a kivételes zenei csemegére, amelyet a sokak által a világ legjobb gitárosainak tartott Al di Meola, Paco de Lucía és John McLaughlin tálalt fel. Ezen az estén hallottam először élőben a flamenco – az andalúziai cigányok népzenei és táncstílusának – világhírű mesterét, Paco de Lucíát. Virtuozitásával, harmonikus, kristálytisza hangképzésével és mély érzékiségével feledhetetlenül csodálatos dallamokat csalogatott elő akusztikus gitárjából. A nagy érdeklődésre való tekintettel két koncertre is sor került ugyanaznap este; az éjfélkor kezdődött másodikra a szervezők ingyen buszokkal szállították a Sportsarnokból a lelkes közönséget.

Megdöbbenéssel értesültem arról, hogy Paco de Lucía 2014. február 25-én, hatvanhat éves korában teljesen váratlanul elhunyt. Éppen gyermekeivel játszott a tengerparton a mexikói Cancúnban, amikor feltehetően szívrohamot kapott és az orvosok már nem tudtak rajta segíteni.

Paco de Lucía, polgári nevén Francisco Sánchez Gómez, 1947. december 21-én a spanyolországi Algecirasban ötödik fiúgyermekként látta meg a napvilágot egy zenészcsaládban. Első gitárleckéit édesapjától Antonio Sánchez Pecino flamenco gitárostól és bátyjától, Pepe de Lucía flamenco énekestől kapta ötéves korában. Már ekkor napi 12 órát gyakorolt és hamarosan már apja játékát javítgatta. Gyermekkorában – visszaemlékezései szerint – olyan könnyedén tanult meg gitározni, mint más beszélni, és rögtön a világ legjobb gitárosa akart lenni. Mindössze tizenegy évesen lépett fel először az algecírasi rádióban. Egy évre rá a Jerez de la Frontera-i flamenco fesztiválon megkapta a zsűri különdíját. Iskolai tanulmányait is félbeszakította a koncertturnék kedvéért. Az iskolapad helyett a cigánykaravánt választotta, amit soha nem bánt meg, mert a flamenco – amint egy interjúban elmondta – az anarchiában gyökerezik. Nem is nagyon bogarászta a kottákat, inkább elképesztő technikájára és a végtelenségig megbízható hallására hagyatkozott. Művésznevét édesanyja, a portugál származású Lucía Gómez iránti tiszteletből vette fel.

15 évesen a José Gréco nevével fémjelzett flamenco-csoportban játszott, 17 évesen Ricardo Modregával közösen vette fel első stúdiólemezt és 20 éves volt, amikor megjelent első szólóalbuma, a *La fabulosa guitarra de Paco de Lucía*. Ebben az időben kezdődött el hosszú és gyümölcsöző együttműködése Camarón de la Islával a közismert flamencoénekesssel, aki nagy hatással volt a munkásságára és hírnevére. 1969 és 1984 között tizenkét nagylemezt jelentettek meg közösen. 1970-ben Paco de Lucía óriási sikert aratott a New York-i Carnegie Hall színpadán. Három közös nagylemezt adott ki Al Di Meolával és John McLaughlinnal (1981, 1983, 1996), az 1981-es *Friday Night in San Francisco* évekig vezette a különböző slágerlistákat, és

sorra döntötte a lemezadási rekordokat. Szintén három albumot adott ki saját zenekarával, a Paco de Lucía szextettel (1981, 1984, 1993), amelyben fivérei, Pepe és Ramón is zenéltek. Chick Coreával való zenei találkozása – amelynek az 1990-es *Zyryab* című lemez lett a gyümölcse – a dzsessz irányába is elvezette.

Paco de Lucíától a klasszikus zene sem áll távol. Az 1978-as *Paco de Lucía interpreta a Manuel de Falla* az első olyan stúdiólemeze, melyen klasszikus gitárműveket játszik. Még ismertebb az 1991-ben megjelent Joaquín Rodrigo *Aranjuez concertójának* interpretációja, amely méltán vált a spanyol szimfonikus gitárzene gyöngyszemévé.

Már az első nagylemezein is hallhatóak a saját stílus kialakítására irányuló törekvései, az 1969-es *Fantasia flamenca de Paco de Lucía* című albumjának tanúsága szerint pedig már rátalált saját hangzásvilágára, a flamenco hagyományokon alapuló, szerkezetileg jól felépített dalokban. A cajon dob bevezetésével, a basszus és ütőhangszerek szerepeltetésével egyszerűen áthelyezte a flamenco addig megszokott hangsúlyait. Előadásában az improvizációra épülő, gyönyörű, szenvedélyes, szinte fájdalmas, tizenkét ütemű ritmus érzelem-gazdagon, rendkívül virtuóz technikával szólal meg. Ő tárta ki a flamencót az olyan stílusok felé, mint a bossa nova, a blues, és a jazz, amiért a konzervatív hagyományőrök sokat kritizáltak. Kritikáikra így felelt: „Sosem távolodtam el a zenei gyökereimtől, mert akkor eltévedtem volna. Csak míg egyik kezemmel szorosán kapaszkodtam a tradícióba, a másikat kinyújtottam mindazon lehetőségek felé, amelyekkel gazdagíthattam a flamencót.” A más zenei stílusok iránti nyitottsága ötvöződött kreativitásával és azzal az igyekezetével, amellyel a flamencót a mai világ részévé kívánta tenni. Paco de Lucía stílusa a spanyol zenészek generációira hatott.

Paco de Lucíát szakmai körökben egyszerűen csak El Maestrónak, Mesternek hívták – ennél nagyobb dicséret nem érhet egy művészt. Az ő gitárjátékának köszönhetően a flamenco iránti érdeklődés világszerte fokozódik.

Az a csaknem két évtizedes budapesti emlék immár a végtelenből hívja vissza a Mestert, hogy játékával felpeszdítse a lelkemet és mindazokét, akik velem együtt hallhatták őt és soha nem felejtetik el.

A szabadság mítosza

– zenés irodalmi est 2014. március 13-án az Óbudai Társaskörben –

A szabadság mítosz? Esetleg a jobbra való törekvés? Vagy talán mese? Mintha e kérdéseket járták volna körül a Ballai László 1848-49-es szabadságharcot felidéző regénytrilógiájából – *A szabadság mítosza*, *Az arcmás* és *a Bem apó Erdélyországban* című könyvekből – készült műsoros est alkotói,

Hegedűs Gönczy Katalin zongoraművész és maga az író – akik az előadásba is bekapcsolódtak.

„Mert Buda visszavívása óta én tudom, mi az, amiért az életét is áldozná az ember, mely átizzítja a lelket, és világosan tartja – elmélkedik a műsor első részének főhősnője. – E fény szivárvány, melynek végtelen hídján testvéri öleléssel forrunk össze a legnagyobbakkal. Mi, Kossuth honvédjei, amikor megszorítjuk egymás kezét, egyben köszönetet mondunk Istennek azért, hogy Leónidasz és Hunyadi János katonái után egy lappal mi is tovább írhattuk a szabadság mítoszát.”

A második részben először Petőfi Sándor etikai megközelítésében tér vissza a kérdés: „Az utókor mondhatja rólam, hogy rossz poéta voltam, de azt is fogja mondani, hogy szigorú erkölcsű ember valék, ami egy szóval annyi, mint republikánus, mert a republikának nem az a fő jelszava, hogy »le a királlyal!«, hanem a »tisza erkölcs!«” Görgey Artúr sokkal pragmatikusabb: „Azt senki nem hihette, hogy egy őrült kezébe adják át a legdrágábbat, amely a megtámadott alkotmány egyedüli őre lehet, a hadsereget.”

Az est harmadik részében azután a *Bem apó Erdélyországban* meseszereplői, a kicsi székely és a gyémántszőrű paripa metafizikus köntösbe burkolják a szabadságot:

„Csönd lett. Tökéletes csönd. Szikrázó gyémántfény ömölt el mindenem.

– Ez itt a világ teteje?

– Nem. A lelked belseje. Csak az lehet győztes, akinek a lelkében nyugalom van és fény.”

Természetesen nem ezek, a kritikus által önkényesen kiragadott részletek határozták meg az estet, hanem az a műsoralkotói megközelítés, hogy a korszakos történelmi események is egyéni sorosokból erednek és azokon keresztül jól megvilágíthatók. A műsor szereplői is mindenekelőtt a szabadságharc jellemeinek – és nem csak a főhősök, de a mellékszereplők – hiteles ábrázolásával kívánták magukkal ragadni a hallgatóságot. Az egyéni és a történelmi események kulcspontjait pedig Bartók, Chopin, Goldmark, Liszt és Schumann zenéivel illusztrálták.

Hegedűs Gönczy Katalin zongorajátéka végtelenül kifinomult. Mintha az operák recitativóit kísérő continuo technikát fejlesztette volna egészen speciális módon tovább, billentésével szinte észrevétlenül tud bebújni a prózai szövegek alá, hogy azok kontúrjait megerősítse.

Vályi Csilla gordonkajátékán hallatszik az az érzékenység, amely mind a modern, mind a historikus hangszeres játék mesterévé tette. A hallgató bizony az ő akarata szerint sír vagy vígad.

Szigeti Karina, a női főhőst, Lebstück Máriát alakító szoprán énekesnő ezúttal prózai szerepben bizonyította színpadi előadókésztségét, még hozzá nadrágszerepben. Bensőséges jellemformálásával bebizonyította, hogy a nők ugyanúgy megállják a helyüket az élet legnehezebb helyzeteiben, így a csaták forgatagában is, mint a férfiak, és mit sem veszítenek vonzerejükből, sőt, még szebbnek, még imádni valóbbnak látjuk őket.

Szkórics-Tala Gábornak jutott az a hálátlan feladat, hogy főképp zsánerfigurákat kellett alakítania egy-két mondat erejéig, de a Görgey Artúr és Bayer József tizenöt perces jelenetében az utóbbi szerepében kibontakozhatott, és mély drámai hitelességgel ábrázolta a szabadságért küzdő vitéz honvéd főtiszt jellemét.

A főszerepek javát magának megtartó Ballai László az általa megformált karaktereket – mintha csak stílusgyakorlatokat tartott volna – még a beszéd módjuk tekintetében is élvezetesen

különbözőképpen formálta meg. Energiáinak legjavát a műsor szünet utáni részére tartogatva szinte ő is a föld fölé emelkedett a gyémántszőrű paripával és a kicsi székellyel együtt.

Ami a kicsi székelyt illeti, Hegedűs Gönczy Katalin ötlete, miszerint őt egy gyermek alakítsa, hallatlanul izgalmassá tette az est végjátékát. Kaucsek Simon gyermeki lelkéből fakadó, eszköztelenül természetes alakításával méltán nőtt fel művészpартnereihez, és vált a közönség kedvencévé.

Midőn még a legmélyebb tragikumtól a mesék örök optimizmusáig ívelő óbudai hangulatok ott zsongnak a hallgató fülében, csak felmerül benne az a kérdés is, hogy mit jelent a szabadság, elérheti-e valaha is, vagy az csupán örökkévaló mítoszként fog előtte lebegni, amelyre gondolva lelke megnemesedik és megacélozódik – legalább egy zenés irodalmi est erejéig.

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Filler u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marczius15.hu

Webmester: webmaster@marczius15.hu